

Emevî Dönemi Su'lûk Şairlerinden Kattâl el-Kilâbî'nin Şiirlerinde Hapis Teması

Yusuf Buhan | 0000-0002-5706-2435 | yusufbuhan47@gmail.com

Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı,
İstanbul, Türkiye,

ROR ID: 01a0mk874

Öz

Arap edebiyatı ve kültürüne dair öğelerin bilinmesi ve aktarılmasında şiirlerin rolü yadsınamaz. Toplum içerisinde yaşanan eşitsizlik ve adaletsizliklere bir tepki olarak ortaya çıkan su'lûk şairlerin kaleme aldıkları şiirler de bu amaca hizmet etmektedir. Klasik Arap şiirinden kısa dizelerden oluşmaları ve atlâl geleneğinin terk edilmesi gibi yönlerden ayrılan bu tür şiirler, dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yapısına ışık tutmaktadır. Bu çalışmada su'lûk hareketi ve su'lûk şairlerin temel özellikleri Cahiliye, Sadru'l-İslam ve Emevî dönemleri çerçevesinde ele alınmıştır. Buna göre su'lûk hareketinin başlangıcında bir hak arayışı ve zenginden alıp fakire vermek söz konusuyken özellikle Emevî dönemine gelindiğinde su'lûk olmanın bir meslek haline geldiği ve siyasi bir anlam içerdiği belirtilebilir. Ayrıca bu çalışmada Emevî döneminde işlediği cinayetlerin çokluğuyla tanınan Kattâl el-Kilâbî'nin hayatına, kişiliğine ve hapis teması bağlamında kaleme aldığı bazı şiirlerine değinilmiştir. Önceki dönemlerde de var olmakla birlikte hapis olgusunun Emevî döneminde yaygınlaştığı ifade edilebilir. Bu çerçevede Kattâl da özgürlüklerine düşkün diğer su'lûk şairler gibi hapis hayatını, yaşadığı ruhsal gerilimleri, görevlilerin kendisine karşı tutumunu vb. hususları şiirlerine yansıtmıştır. Kableden soyutlanma, devlet tarafından aranma ve hapse atılma durumu Kattâl'ın göçebe hayat sürdürmesine, yalnızlık, çaresizlik ve karamsarlık duygularına kapılmasına sebebiyet vermiştir. Kattâl'ın hapis hayatına dair yazdığı şiirler üzerinden dönemin haphane kültürünün yanı sıra bölge, şehir ve yer-mekân isimlerine de ulaşılabilmektedir. Su'lûk şairlerin ekseriyetinin divanının günümüze ulaşmadığı göz önüne alındığında Kattâl'ın şiirleri, bu alandaki önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Arap Dili ve Belagatı, Şiir, Su'lûk, Kattâl el-Kilâbî, Hapis Tasviri.

Atıf Bilgisi

Buhan, Yusuf. "Emevî Dönemi Su'lûk Şairlerinden Kattâl el-Kilâbî'nin Şiirlerinde Hapis Teması". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 10/2 (Aralık 2023), 305-331.

<https://doi.org/10.33718/tid.1350079>

Geliş Tarihi	: 26.08.2023
Kabul Tarihi	: 02.10.2023
Yayın Tarihi	: 31.12.2023
Değerlendirme	: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

- Etik Beyan : Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
- Benzerlik Taraması : Yapıldı - iThenticate
- Çıkar Çatışması : Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
- Finansman : Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
- Telif Hakkı & Lisans : Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Imprisonment Theme in the Poems of al-Qattāl al-Kilābī , One of the Su'luk Poets of the Umayyad Period

Yusuf Buhan | 0000-0002-5706-2435| yusufbuhan47@gmail.com

Marmara University, Institute of Social Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric, İstanbul, Türkiye

ROR ID: 01a0mk874

Abstract

The role of poems in comprehending and transmitting the elements of Arabic literature and culture is unquestionable. The poems composed by Su'luk poets, which arose as a response to the societal inequities and injustices experienced, similarly fulfill this objective. These poems, distinct from classical Arabic poetry due to their utilization of concise lines and departure from the al-aṭlāl tradition, illuminate the political, social, and cultural landscape of the era. This study delves into the su'luk movement and the fundamental characteristics of su'luk poets within the contextual boundaries of the Jahiliyyah, Sadru'l-Islam, and Umayyad epochs. According to this, it can be stated that during the early stages of the su'luk movement, a quest for justice and wealth redistribution from the affluent to the underprivileged was evident. However, particularly in the Umayyad era, being a su'luk evolved into a profession and had a political meaning. Furthermore, in this study, the life and personality of al-Qattāl al-Kilābī, who is known for the number of murders he committed during the Umayyad period, and some of the poems that he wrote in his imprisonment were mentioned. While the phenomenon of imprisonment had precedent in earlier epochs, it can be posited that its prevalence became more pronounced during the Umayyad period. In this context, akin to other poets who cherished their liberty, al-Qattāl conveyed his experiences of imprisonment, the spiritual conflicts he underwent, his interactions with authorities, and related themes in his poetic compositions. Circumstances such as exile from his tribe, pursuit by the state, and imprisonment compelled al-Qattāl to adopt a nomadic lifestyle, resulting in feelings of isolation, helplessness, and pessimism. Through al-Qattāl's prison-themed poems, not only can insight be gained into the prevailing prison culture of that era, but also the names of regions, cities, and locales come to light. Given that the diwan of most Su'luk poets have not endured, al-Qattāl's poems play a crucial role in filling a significant void within this field.

Keywords

Arabic Language and Rhetoric, Poetry, Su'luk, al-Qattāl al-Kilābī , Imprisonment Depiction.

Citation

Buhan, Yusuf. "Imprisonment Theme in the Poems of al-Qattāl al-Kilābī , One of the Su'luk Poets of the Umayyad Period". *Trabzon Theology Journal* 10/2 (December 2023), 305-331.

<https://doi.org/10.33718/tid.1350079>

Date of Submission : 26.08.2023

Date of Acceptance : 02.10.2023
Date of Publication : 31.12.2023
Peer-Review : Double anonymized - Two External
Ethical Statement : It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks : Yes - iThenticate
Conflicts of Interest : The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support : The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License : Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Şiir, insanın duygu ve düşüncelerini aktarmada başvurduğu yollardan birisidir. Ancak insanın bu ifade biçimi, bulunduğu toplumun siyasi, sosyal ve kültürel ortamından etkilenmektedir. Şiir yazımının arka planında yaşanan coğrafyanın örf, adet ve gelenekleri, ekonomik yapının düzensizliği, siyasi istikrarın olmaması, şairin ruhsal durumu vb. hususlar etkilidir. Arap şiirinin de bu faktörlerin etrafında şekillendiği söylenebilir. Arap edebiyatı tarihi bakımından şiirlerin toplumun ekonomik, siyasi ve kültürel yapısının tanınması ve aktarılmasında kilit bir rol oynadığı belirtilebilir. Zira bu şiirlerde geçen mekân isimleri, olaylar ve kelimeler Arap edebiyatı ve kültürünü yansıtmada konusunda önemli veriler sunmaktadır. Edebiyatın yanı sıra dile dair malzemenin derlenmesinde de şiirlerden yararlanılmaktadır.

Bu bağlamda cahiliye döneminden Abbâsî dönemine kadar varlığını belirgin olarak sürdüren su'lûk/eşkiya şairlerin şiirleri, Arap edebiyatı ve kültürünün tanınması ve aktarılmasında büyük bir önemi haizdir. Ekonomik sorunlar ve toplum içindeki adaletsizlikler başta olmak üzere siyasi ve kültürel birtakım nedenlerle tarih sahnesine çıkan su'lûk şairler, Arap şiirine farklı bir anlayış getirmişlerdir. Şiirlerinin yapısı, ele aldıkları konular ve şairlerin yaşam biçimleri hem Arap şiirinden hem de yaşadıkları toplumdan birtakım farklılıklar arz etmektedir. Bu farklılığın oluşmasında toplum veya kabileleri tarafından dışlanmaları, hor görülmeleri, yaşadıkları maddi zorluklar, hak arayışları, suç işlemeleri, hapse atılmaları vb. birçok faktör bulunmaktadır.¹ Ancak su'lûk şairlerin bu farklılıkları dönemden döneme de değişkenlik göstermiştir. Cahiliye döneminden Abbâsî dönemine kadarki süreçte toplum ve devlet mekanizmalarındaki gelişmeler su'lûklarda da birtakım değişimlere sebebiyet vermiştir. Devletin kurumsallaşmasıyla birlikte hapishanelerin kurulması da değişime sebep olan unsurlardan biridir.

Su'lûk şairler, toplum içerisindeki adaletsizliklere dikkat çekmek üzere şiirlerinde fakirlik teması başta olmak üzere birçok konuya yer vermişlerdir.² Su'lûk şairler Cahiliye döneminde zengin kişilerden yol kesme ve yağma şeklinde aldıklarını fakirlere dağıtma motto-suyla hareket etmişlerdir. Asıl amaç zenginden alıp fakire vermek ve dolayısıyla toplumdaki dengeyi sağlamaktır. İslâmî dönemde İslamiyet'in ortaya koyduğu ilkeler sayesinde su'lûk hareketinde bir azalma yaşanmıştır. Emevî döneminde ise siyasi çalkantılar, eşitsizlik, hor görülme, ekonomik sıkıntılar, adil olmayan uygulamalar vb. sebeplerle su'lûk hareketinde yeniden bir canlanmanın olduğu görülmektedir. Öte yandan bu dönemde hapishanelerin kurulması ve yönetime isyan edenlerin hapse atılmasıyla su'lûk şairler şiirlerinde hapis hayatı ve tasviri gibi farklı konulara yer vermişlerdir.

Emevî döneminde yaşayan ve hapse atılan su'lûk şairlerden birisi de çokça cinayete karışması nedeniyle "Kattâl" lakabıyla bilinen Ebü'l-Müseyyeb Ubeyd(ullâh) b. Müc'ib b. el-Madrahî el-Kattâl el-Kilâbî'dir.³ Kattâl da yaşadığı dönemde maruz kaldığı haksızlıkla-

1 Su'lûk hareketinin ortaya çıkışında etkili olan faktörler hakkında bk. İbrahim Usta, "Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler", *Turkish Studies* 9/6 (2014), 1068-1072, 1078-1081.

2 Su'lûk şairlerin şiirlerinde yer verdikleri temalar hakkında bk. Adem Doğan, "Arap Edebiyatında Su'lûk Şairlerin Şiir Temaları", *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2020), 166-187.

3 İsmail Durmuş, "Kattâl el-Kilâbî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/29-30.

rı, kabilesinden dışlanışını, hapse atılışını şiirlerinde ele almıştır. Kattâl'ın İbnü's-Sikkît (ö. 244/858) tarafından oluşturulan bir divanının olduğu ancak bu divanın kaybedildiği aktarılmaktadır. Kattâl'ın şiirlerini İhsan Abbas, *el-Egânî, Münthehe't-taleb* ve *Mu'cemü'l-büldân* adlı eserler başta olmak üzere birçok kaynaktan istifade ederek bir divanda düzenlemiştir.⁴ Bu divanda Kattâl, diğer su'luk şairler gibi kabilesini, ailesini, maruz kaldığı zorlukları, hapis hayatını, gördüğü işkenceleri ve başından geçen olayları şiirlerine yansıtmıştır.

Arap dünyasında ve Türkçe literatürde su'luk terimi, su'luk hareketi ve su'luk şairlere dair bilgi veren birçok kitap, tez, makale ve ansiklopedi maddesi bulunmaktadır. Ancak tespit edilebildiği kadarıyla ansiklopedi maddesi⁵ dışında Türkçe literatürde Kattâl el-Kilâbî hakkında yapılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Arap dünyasında Kattâl'a dair çalışmalar ise genel geçer bilgiler ihtiva etmektedir. Bu yüzden hem Kattâl'ın tanınması hem de şiirlerindeki hapis tasvirinin bilinmesi Arap edebiyatı açısından önemli bir husustur.

Bu çalışmada su'luk kavramının tanımı, her dönemde ele alınış biçimi ve Emevî dönemindeki su'luk hareketine değinildikten sonra Kattâl el-Kilâbî hayatı, Emevî döneminde hapis ve Kattâl el-Kilâbî'nin hapis tasvirine değinilecektir. Çalışma, bir şairin duygu ve düşüncelerini anlamak, dönemin hapis hayatına dair bilgi edinmek ve su'luk hareketinin Arap edebiyatına katkısını ortaya koymak bakımından önemlidir.

1. Emevî Dönemi Öncesi Su'luk Kavramı

Su'luk kelimesi lügatte "sa'leke (صعلك)" kökünden türetilmektedir. Buna göre sa'leke "fakir olmak, fakirleştirmek, zayıflatmak, devenin tüy dökmesi, başı yuvarlak olma" vb. manalara gelmektedir. Su'luk ise sa'âlik kelimesinin tekili olup "fakir, yoksul, güvencesi olmayan, soyutlanmış, dışlanmış vb." anlamındadır.⁷ Buradan hareketle her su'luk fakirdir ancak her fakir su'luk değildir, denilebilir. Zira yaşadığı hayatın adaletsizliklerini reddeden, karşı çıkan ve harekete geçen kişiler su'luk sayılmaktadır. Lügat manası ve kullanımlarına bakıldığında kelimenin "fakirlik" anlamı etrafında şekillendiği görülmektedir. Hatta kendisi de bir su'luk olan Urve b. Verd'e (ö. 30/694) "fakirlerin babası" manasında "Urvetü's-Sa'âlik" denilmiştir.⁸ İstilâhî açıdan su'luk kelimesi, kabilesinden ayrılan veya işlediği suçlar sebe-

4 Durmuş, "Kattâl el-Kilâbî", EK-2/30.

5 Kattâl, ansiklopedi maddesinin yanı sıra eşkiya şairler konusunu genel olarak ele alan eserlerde kısa bahislerle ele alınmıştır. Bk. Adem Doğan, *Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler (Cahiliye Döneminden İlk Abbasîler Dönemine Kadar)* (Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 79; Durmuş, "Kattâl el-Kilâbî", EK-2/29-30.

6 Ebû Mansûr Ezherî, *Tehzîbü'l-lüga*, thk. Muhammed İvaz Mur'ib (Beirut: Dâru İhyai't-Türâsî'l-'Arabî, 2001), 3/193; Ebû Nasr el-Cevherî, *es-Sihâh Tâcü'l-lüga ve sıhâhu'l-'Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr 'At-târ (Beirut: Dâru'l-İlm, 1987), 6/1595-1596; Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab* (Beirut: Dâru Sadır, 1414), 10/455-456.

7 Halil b. Ahmed el-Ferâhidî, *Kitâbü'l-'ayn*, thk. Mehdi Mahzûmî - İbrahim es-Sâmerrâî (Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 2/303-304; Kadri Yıldırım, "Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında Su'luk Şairler Hareketi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2001), 177-178; Bührûf Sümeyye, *eş-Şu'arâu's-sa'âlik min manzûr ideolocya* (Cezayir: Câmi'atu'l-'Arabî el-Muheydi, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 20-22; İsmail Durmuş, "Su'luk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), EK-2/528.

8 Su'luk kavramı ile fakirlik ilişkisi ve Urve b. Verd'in su'luk hareketindeki yeri için bk. Yakup Göçemen, "Eşkiya (su'luk) Şair 'Urve b. el-Verd'in Sosyal Adalet ve Dayanışma Anlayışı", *NÜSHA* 51 (2020), 123-125; Doaa Saad Kareem Tameemi, *Su'luk Şair Urve b. Verd ve Şiiri* (Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniver-

biyle dışlanan, yağma ve yol kesmeyi meslek edinen, sert, güçlü, hızlı ve vahşi kimseler için kullanılmıştır. Belirli ilkeler etrafında birleşen bu kişiler hem grup halinde hem de bireysel olarak faaliyette bulunmuşlardır.⁹ Terim anlamına bakıldığında su'lûk hareketinin var olduğu dönemleri kapsayıcı bir şekilde tanımlandığı söylenebilir. Zira su'lûk hareketi dönemden döneme değişiklik göstermiştir. Öte yandan su'lûk faaliyetlerinin büyük şehirlerde işsizliğin artması sonucu yaygınlaştığı da görülmektedir. Bu yüzden su'lûk kavramının ekonomik koşulların bir neticesi ve fakirliğin bir yansıması olarak görmek de mümkündür.¹⁰ Ekonomik faktörlerin yanı sıra siyasi ve sosyal birtakım gelişmelerin de su'lûkların yaşam biçimine etki ettiği ifade edilebilir.

Arap edebiyatında su'lûk kavramına eş veya yakın manada birçok kelime kullanılmaktadır. Eşkiya, Zü'bân (kurtlar), füttâk (yasal düzene karşı çıkanlar), şüttâr (kötülüğü zevk aracı görenler), lusûs (hırsızlar), süzzâz (dışlananlar), 'ayyârûn (başboşlar), hule'â (terkedilmişler) vb. birçok sözcük buna örnek verilebilir. Bu kavramlar su'lûk kelimesinin dönemden döneme kazandığı manalardır. Nitekim su'lûk kavramı süreç içerisinde anlam genişlemesine uğramıştır. Cahiliye döneminden Emevî dönemine kadarki süreçte toplum yapısındaki değişiklikler, yönetimin topluma bakışı, siyasi zümrelerin varlığı, devlet kurumlarındaki gelişmeler vb. hususlar su'lûk kavramının içeriğine ve kapsamına etki etmiştir.¹¹

Toplum içerisindeki bozulmalar ve ekonomik sıkıntıların bir neticesi olarak doğal bir şekilde ortaya çıkan Su'lûk hareketi zamanla amaç ve kapsam bakımından genişlemiştir. İslam öncesi Arap tarihinin kayıt altına alınmadığı ve devlet olgusunun olmadığı göz önünde bulundurulduğunda bu hareketin ne zaman ortaya çıktığını saptamak oldukça zordur. Ancak cahiliye döneminde sosyal-ekonomik hayattaki adaletsizlikler ve siyasi istikrarsızlık toplum içerisinde su'lûk hareketinin oluşumunun ilk sebepleri sayılmaktadır.¹²

Cahiliye döneminde üç tür su'lûk bulunmaktadır. İlki ekonomik nedenlerle ortaya çıkan "fukârâ" grubudur. Zira su'lûk hareketinin oluşumundaki ana etken fakirlik sorunudur. Cahiliye toplumunda zenginliğin belli zümrelerde toplanması ve fakir ile zengin arasında uçurumun varlığı sömürü faaliyetinin artmasına ve yoksulluğa sebebiyet vermiştir.¹³ Bu yüzden su'lûklar toplumda ortak mülkiyet sisteminin yerleşmesi için uğraşmışlardır. Bu da zenginden alıp fakire vermek şeklinde gerçekleşmiştir. Bu taifeye Urve b. Verd ve Ebû Hirâş el-Hüzelfî (ö. 15/636) örnek verilebilir.¹⁴ İkincisi babaları tarafından dışlanan, siyahi köle kadınlardan doğan ve sosyal hayatta hor görülen "Arapların Kargası" diye de bilinen

sitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 5-12; Metin Parıld, *Cahiliye Devrinde Yağmacı Bir Şair: Urve b. el-Verd* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2022), 25-70.

9 Su'lûk kavramı cahiliye döneminde fakirlik ve toplumda hâkim olan anlayışa bir tepki niteliğindedir, İslâmî dönemde azalma göstermiş, Emevî döneminde ise fakirlik ve bulunulan kabileyeye karşı çıkmanın ötesinde devlete bir başkaldırı ve meslek hüviyetini almıştır. Daha fazla bilgi için bk. Doğan, *Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler*, 12-13; Durmuş, "Su'lûk", EK-2/528; Sehâd Nasif Câsim, "es-Sa'âlik ve devruhum fi'l-hayâti'l-ictimâ'iyye hatte nihâyeti'l-asri'l-Emevî", *Mecelletu'l-Meleviyye* 7/19 (2020), 396.

10 Ahmed Muhtar Omar, *Mu'cemü'l-lügati'l-'Arabiyyeti'l-muâsira* ('Âlemü'l-Kutub, 2008), 2/1297.

11 Abdulhalîm Hıfînî, *Şi'ru's-sa'âlik menhecuhû ve hasâisuhû* (Mısır: Matâbiu'l-Heyeti'l-Mısriyyeti'l-Âmme, 1987), 20-36; Durmuş, "Su'lûk", EK-2/528-529.

12 Hıfînî, *Şi'ru's-sa'âlik*, 40-46.

13 Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, ed. Sadık Armutlu (Kayseri: Fenomen Yayıncılık, 2019), 172-173.

14 Yıldırım, "Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında 'Su'luk' Şairler Hareketi", 179-195; Emîn Muhammed Abdülkâdir, *el-Kiyemil-ictimâ'iyye ve'l-fenniyye fi şiri's-sa'âlik* (Hartûm: Câmi'atü'l-Hartûm Külliyyeti'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 16-34.

gurebâ grubudur. Cahiliye döneminin karakteristik bir özelliği olan siyah bir kadından doğma, kişinin toplumdan dışlanması ve köle olarak doğması anlamına geliyordu. Bu şekilde doğan çocuklar annelerinin soyuna dâhil edilirdi. Bu gruba Süleyk b. es-Seleke (ö. 605), Şenferâ (ö. 510)¹⁵, Teebbata Şerran (ö. 530)¹⁶ ve Hâciz el-Ezdî (ö. ?) gibi su'lûk şairler örnek verilebilir.¹⁷ Üçüncüsü ise çokça suç ve cinayete karışmalarından dolayı mensup oldukları kabile tarafından dışlanan ve “eş-Şüzzâz” diye isimlendirilen taifedir. Bu su'lûklar kabilenin koyduğu zorlayıcı kurallara karşı çıkmışlardır. Bu gruba Kays b. el-Hidâdiye (ö. 612), Ebu Tamahân el-Kîynî (ö.30/650) ve Hâciz b. Avf (ö. ?) gibi isimler örnek gösterilebilir. Yukarıda belirtilen sebeplerin dışında sa'leke sebepleri arasında bölgenin toprak verimliliği, fakir hissetme duygusu, ten rengi, esaret, düşmanlık ve sertliğin tevarüs edilmesi, kişinin fitrat olarak su'lûkluğa yatkın olması vb. hususlar sayılabilir.¹⁸ Ancak kabileden dışlanma ile fakirliğin diğer sebeplere kıyasla daha etkili olduğu belirtilebilir. Çünkü cahiliye dönemi şairlerinde kabile önemli bir unsurdur. Kabileden dışlanmanın şairlerde meydana getirdiği ruhsal bunalım ve yalnızlık duygusu kendilerini isyana, sertliğe ve şiddete yöneltmiştir. Bu açıdan bakıldığında sa'leke sebepleri arasında bir neden-sonuç ilişkisinden söz edilebilir.

Cahiliye dönemindeki su'lûk şairler toplumdaki ekonomik adaletsizlikleri şiirlerinde dile getirmişlerdir. Bu yüzden şiirlerinde “fakr” temasına ağırlık vermişlerdir. Zaman içerisinde şiirin etkisinin görülmemesi üzerine baskına, yol kesmeye ve yağmalamaya başvurmuşlardır. Burada da asıl amaç adalet tesisi için cimrilikleriyle öne çıkan zenginlerin malından alıp fakirlere vermektir. Bu yönüyle su'lûk şairler diğer normal yağmacı şairlerden ayrılmaktadırlar.¹⁹

Duygu ve düşüncelerini nazmettikleri şiirler üzerinden aktarmak isteyen su'lûk şairlerin şiirleri dönemin şiirlerinden bazı yönlerden ayrılmaktadır. Kabilelerine karşı çıkmalarından dolayı şiirlerinde genel olarak kabilecilik anlayışı hâkim değildir. Cahiliye şiirinde sıkça görülen atlâl²⁰ geleneğinin bu şairlerce önemsenmediği görülmektedir. Ayrıca cahiliye şiirindeki uzun kasidelerin yerini kısa kıtaların aldığı ifade edilebilir.²¹ Bu durum su'lûk şairin çetin, zor ve sıkıntılı geçen hayatına bağlanabilir. Bunun bir sonucu olarak da şiirlerinde işledikleri konularda da bir farklılık oluşmuştur.²² Böylelikle su'lûk şairler yaşanan ekonomik ve sosyal sıkıntılar karşısında bir duruş sergilemek istemişlerdir. Bu yüzden içerisinde

15 Şenferâ hakkında geniş bilgi için bk. Davut Orhan, “Şenferâ'nın Hayatı ve Lâmiyyetü'l-'Arab Adlı Kasidesi”, *Dergiabant* 4/8 (2016), 104-117.

16 Geniş bilgi için bk. Pınar Han, *Cahiliye Devri Arap Edebiyatı'nda Sa'âlik Şairlerinden Teebbeta Şerran ve Dîvânı* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 50-100.

17 Hasan İsa Hakîm - Selâm Kenâvî Abbâs el-İbrâhîmî, “İslâm'dan Önce Arap Yarımadasındaki Sa'âlik Grupları -Arap Kargaları Taifesinin Örnekleri-”, çev. Hakan Temir, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 4 (2018), 140-155.

18 Hıfînî, *Şi'ru's-sa'âlik*, 59,72,76,80,81; Timur Aşkan, *Şenferâ ve Eseri (Dîvân'ı ve Lâmiyyetü'l-'Arab'ı)* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 96-119.

19 Sümeyye, *eş-Şu'arâu's-sa'âlik min manzûr ideolocya*, 24-30; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I*, 173.

20 Şairin şiire terkedilmiş bir konağın tasviriyile başlamasına *talâl* denilmektedir. *Talâl* kelimesinin çoğul formu ise *atlâl* şeklindedir. Arap şiirinde *atlâl* geleneği hakkında bk. İzzet Hasan, *Şi'ru'l-vukûf 'ale'l-atlâl mine'l-câhiliyye ilâ nihâyeti'l-karnî's-sâlis* (Dimeşk, 1968); Mustafa İbiş, *Atlâl*, ed. Halil İbrahim Kocabıyık (Ankara: Sonçağ Akademi, 2021); Ramazan Bezci, “Siyasi Yaklaşımın Edebiyata Yansımaları Örneği, Emevîlerde Kasidede Atlâl Olgusu”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 32 (2023), 1142-1155.

21 Yıldırım, “Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında 'Su'luk' Şairler Hareketi”, 200-203; Sümeyye, *eş-Şu'arâu's-sa'âlik min manzûr ideolocya*, 89-92; Hakan Temir, “İslâm Öncesi Arap Yarımadasında Kabile Dışı Unsurlar: Sa'âlik Grupları”, *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 147.

22 Doğan, “Arap Edebiyatında Su'lûk Şairlerin Şiir Temaları”, 166-188.

buldukları topluma ve dönemin hâkim şiir anlayışına muhalefet etmişlerdir.

Su'lûk hareketinin İslâmî dönemle birlikte yeni bir çehre kazandığı söylenebilir. Şöyle ki soyun ve kabilevî öğelerin ön planda olmaması nedeniyle bu dönemde su'lûk hareketinin azalma eğilimi gösterdiği görülmektedir. İslam'ın birleştirici yapısı, sosyal adalet prensibini benimsemesi, itidalli olmayı tavsiye etmesi, zekât müessesesini yaygınlaştırması, suçlulara Kur'an'dan hareketle cezâî müeyyidelerin uygulanması vb. etkenler bu hareketin azalmasına katkı sağlamıştır.²³ Zira su'lûk hareketinin çıkışının temelinde adaletsizlikler, fakirlik ve hor görülme vb. hususlar yatmaktadır. İslam da bu sebepleri ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle su'lûk şairler İslamiyet'ten etkilenmiş ve şiirlerinde İslâmî kavramlara da yer vermişlerdir.²⁴

Bu dönemde zekât, sadaka ve bağışın yaygınlaşması, fetihlerden elde edilenlerin eşit dağıtılması, Kur'an'ın iyiliği ve yardımlaşmayı emretmesi, ayrımcılığın yasaklanması, devlet mekanizmasının temellerinin atılması vb. faktörler su'lûkların yakındığı durumların iyileştğini göstermektedir. Özellikle yol kesen ve hırsızlık yapanlara uygulanan caydırıcı cezalar bu tür faaliyetlerin azalmasını sağlamıştır.²⁵ Bu dönemde İslamiyet'in etkisiyle su'lûkluğu bırakanlar olduğu gibi faaliyetlerine devam edenler de olmuştur. Ebû Hırâş el-Hüzelî, 'Abde b. et-Tabîb (ö. 25/645) ve Yezîd b. es-Sikkîl (ö. 700'den önce) gibi isimler su'lûkluğu bırakanlar arasındadır. Fur'ân b. el-A'raf et-Temîmî (ö. 700), el-Ebih b. Temîm el-Huzelî (ö. 700 civarı), Ebû Cundeb el-Hüzelî (ö. 700'den önce), 'Urve b. Murre el-Hüzelî (ö. ?) vb. su'lûklar bu dönemde de yağmacı faaliyetlerine devam etmişlerdir.²⁶

Tarihsel süreç içerisinde su'lûk kavramının kapsamında, su'lûk hareketinin ilkelerinde ve faaliyetlerinde değişimler meydana gelmiştir. Başlangıcında şiddete başvurmadan şiirleri vasıtasıyla tepkilerini yansıtan su'lûk şairler, zamanla yol kesme, yağma, hırsızlık yoluyla şiddete başvurmuşlardır.²⁷ Bireysel ve grup halinde bu faaliyetlerde bulunan su'luk şairlerin öncelikli amacı zenginden alıp fakire vermektir. Ancak bu hedeflerinden zaman içerisinde sapmışlardır. Bazı su'lûklar sa'lekeyi meslek edinmiş ve bulunduğu toplumun değerlerine karşı çıkmışlardır.²⁸ Her ne kadar İslâmî dönemde su'lûk hareketinde bir yumuşama ve duraklama olsa da su'lûk şairler varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Bu hareket Emevî ve Abbâsî dönemlerinde de devam etmiştir. Özellikle Emevî döneminde devlet müessesesinin gelişmesi, suçlulara uygulanan cezâî müeyyidelerin çeşitlenmesi, İslâmî dönemin aksine cahiliye döneminin örf, âdet ve geleneklerinin tekrar canlanması vb. hususlar su'lûk hareketinin yeni bir ivme kazanmasına sebebiyet vermiştir.

23 Ahmed Emin, *es-Sa'leke ve'l-fütüvve fi'l-İslâm* (Kahire: Müessesetü Hindâvî, 1951), 50-56; Câsim, "es-Saâlik ve devruhum fi'l-hayâti'l-ictimâ'iyye", 402-403.

24 Abdülmuttalib Mahmûd, *el-lbdâ ve'l-itbâ fi eş'ari fütûki'l-asi'l-Emevî* (Dimeşk: İttihâdu Kitâbi'l-'Arab, 2003), 6,16; Doğan, "Arap Edebiyatında Su'lûk Şairlerin Şiir Temaları", 180-181.

25 Hıfnî, *Şi'ru's-sa'âlik*, 94-105; Usta, "Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler", 1072-1074.

26 Doğan, *Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler*, 54-66.

27 Göçemen, "Eşkiya (su'lûk) Şair 'Urve b. el-Verd'in Sosyal Adalet ve Dayanışma Anlayışı", 124-126.

28 Temir, "İslâm Öncesi Arap Yarımadasında Kabile Dışı Unsurlar: Sa'âlik Grupları", 131-134.

2. Emevî Dönemi Su'lûk Hareketi

Emevîler dönemi, dört halife dönemi sonrası 661-750 yılları arasına tekabül etmektedir.²⁹ Bu dönemde de siyasi, sosyal ve ekonomik birtakım gelişmelere bağlı olarak su'lûk hareketinin yeniden yaygınlaştığı belirtilebilir. Emevî dönemindeki su'lûk hareketi ve şairlerinin cahiliye ve İslâmî dönemle benzerlikleri olsa da bu dönemlerden farklılaştığı hususlar da bulunmaktadır.³⁰ Nitekim cahiliye dönemindeki örf, adet, gelenekler, kan bağı, kabile, soy vb. öğelerin Emevîler döneminde tekrar canlandığı ifade edilebilir. Bunun yanı sıra su'lûk hareketinin diğer dönemlere kıyasla Emevî döneminde daha siyasi bir görüntü çizdiği görülmektedir.³¹

Bu dönemde su'lûk hareketinin faaliyetlerinin temelinde fakirlik olmakla birlikte yağma, kafilere baskın, yol kesme ve şiddet uygulamaları da hız kazanmıştır. Öte yandan Hâricî, Zübeyrî ve Şîa gibi siyasi zümrelerin varlığı su'lûk hareketinin siyasi yönüne tesir etmiştir.³² Bu bakımdan Emevî dönemi, ceza sistemindeki gelişmeler³³, devlet kurumlarının çeşitlenmesi, siyasi fırkaların zuhuru, hapis uygulamasının yaygınlaşması vb. hususlar açısından diğer önceki dönemlerden farklılaşmaktadır. Kabilecilik anlayışının canlanması, zulüm, şiddet, yolsuzluk, ekonomik sıkıntılar, adaletsizlik vb. yönlerden de cahiliye dönemiyle paralellik arz etmektedir.³⁴

Emevî döneminde dört tür su'lûk bulunmaktadır. Bunlar fakirler, kovulanlar (dışlananlar), adaletten kaçanlar ve siyasi (politik) su'lûklardır. İlk iki tür cahiliye ve İslâmî dönemde de bulunmaktadır. Ancak adaletten kaçanlar ile politik su'lûklar ise Emevî dönemine özgü türlerdir. Bu türlerin çıkışında siyasi ortam ve cezalandırma yöntemlerinin çeşitliliği etkili olmuştur. Bu dönemde su'lûkların korku ve endişe içinde yaşadıkları, idarecilerle mücadele içerisinde oldukları ve toplumdan uzak vahşi bir yaşama maruz kaldıkları ifade edilebilir.³⁵

Bu dönemdeki su'lûkların amacı önceki dönemlerde de olduğu gibi insanlar arasında adaletli bir düzeni hâkim kılmaktır. Ancak adaleti sağlama ve uygulama şekilleri farklılaşmıştır. Bu minvalde su'lûkların bir kısmı şiddete ve yağmaya başvurarak sesini duyurmaya çalışmıştır. Bazıları da yaşanan sıkıntıları daha çok şiirleri üzerinden aktarmıştır. Bu dönemde fakirliğin de ötesinde siyasi fırkaların varlığı, devlet içindeki bozulmalar, memnuniyetsizlik sosyal adaletsizlikler, hapis hayatı vb. durumlar su'lûkların devlete karşı çıkmasına ve isyana sebebiyet vermiştir. Bu tür su'lûklara da siyasi veya politik su'lûklar denilmiştir.³⁶

29 Emevî döneminin siyasi, ilmi, sosyal, kültürel, askeri, adli vb. yapılanmaları için bk. İsmail Yiğit, "Emevîler (Siyasî Tarih)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/87-104.

30 Emevî dönemi ile Cahiliye dönemi arasındaki benzerlikler ve farklılıklar için bk. Muhammed Rızâ Mürüvve, *es-Sa'âlik fi'l-asri'l-Emevî ahhâruhum ve eş'âruhum* (Beyrut-Lübnân: Dâr'ul-Kütüb'il-İlmiyye, 1990), 85-86, 99.

31 Ahmed Enîs Hasûn, "Kırâat fi hareketi's-sa'leke fi'l-asri'l-Emevî", *Vizâretü's-Sekâfe* 50/578 (2011), 57.

32 Mürüvve, *es-Sa'âlik fi'l-asri'l-Emevî*, 40-44, 61-62.

33 Emevî dönemi cezalandırma yöntemleri hakkında bk. Melek Yılmaz Gömbeyaz, "Cezalandırma Yöntemleri Açısından Emevîler Devletine Genel Bir Bakış", *Cezalandırma Yöntemleri Açısından Emevîler Devletine Genel Bir Bakış* (II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi, II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi, 2019), 771-777.

34 Emevî döneminin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısına dair bk. Usta, "Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler", 1076-1077; Doğan, *Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler*, 66-72.

35 Mürüvve, *es-Sa'âlik fi'l-asri'l-Emevî*, 74-80.

36 Mahmûd, *el-İbdâ ve'l-itbâ fi eş'âri fittâki'l-asri'l-Emevî*, 20-21; Hasûn, "Kırâat fi hareketi's-sa'leke fi'l-as-

Mâlik b. Reyb et-Temîmî (ö. 61/680)³⁷, Tamahân b. Amr (ö. 81/700), Ebü'n-Neşnâş en-Nehşelf (ö. 700'den sonra), Semherî el-Uklî (ö. 700'den sonra), Ya'lâ el-Ezdi (ö. 92/710), Râî en-Nümeyrî (ö. 97/716), Abdullah es-Selûlî (ö. 98/716), Müslim b. Kays (ö. ?), Ukaybe el-Esedî (ö. ?), İbrâhim b. Hânî (ö. ?) ve Kattâl el-Kilâbî Emevî döneminde mevcut sisteme, zulme, adaletsizliklere, baskılara karşı çıkan ve bunları şiirlerinde ele alan şairlere örnek verilebilir.³⁸

Emevî dönemindeki su'lûk türlerinin her birinin yakındığı bir sorunu bulunmaktaydı. Kabilesinden istediği ilgiyi görmeme, ekonomik sıkıntılarla boğuşma, hüküm giyme ve Emevî hanedanına karşı olma vb. sebepler başlıca sa'leke sebebidir. Bir su'lûk bu sebeplerden biri veya birkaçı sebebiyle faaliyetlerde bulunmuştur. Bu dönemde su'luklar şiddeti, kan dökmeyi, intikam almayı ve isyan etmeyi öne çıkarmışlardır. Dolayısıyla şiirlerinde ele aldıkları konular da bu düzlemde şekillenmiştir. Mesela devlet mekanizmasının gelişmesi sonucu hapis hayatı ve tasviri bu dönemin öne çıkan temaları arasında sayılabilir.

Emevî dönemi su'lûk hareketinin siyasi grup ve olaylar eşliğinde daha da ilerlediği ve çeşitlendiği görülmektedir. Bu dönemdeki şairler büyük ölçüde cahiliye su'lûklarının yolunu takip etmişlerdir. Ancak cahiliyede sa'leke sebebi olarak fakirlik ön plandayken Emevî döneminde su'lûkluğun meslek haline geldiği ve siyasi bir kimliğe büründüğü belirtilebilir.

Bu dönemdeki su'lûk şairlerin şiirlerine bakıldığında cahiliye su'lûklarında olduğu gibi uzun dizeli şiirler yerine kısa dizelerden oluşan şiirler kaleme aldıkları söylenebilir. Düzenli ve istikrarlı bir yaşam sürmemiş olmaları bunda etkili olmuştur. Şairlerin şiirlerinde rahat ve anlaşılır bir dil kullandıkları belirtilebilir. Ayrıca şiirlerinde ülke, bölge, şehir ve şahıs adlarını sıklıkla kullanmışlardır. Bu durum yaşanan kültürün ve çevrenin değerlerinin tanınmasında kilit bir rol oynamaktadır. Cahiliye dönemine benzer bir şekilde Emevî döneminde de atlâl geleneğinin terkedilip istenilen şeyin doğrudan söylendiği görülmektedir. Diğer dönemlerden farklı olarak bu dönemde hapis hayatı ve tasviri, istikrara duyulan özlem, tövbe, çöldeki canlılarda kurulan ilişkiler ve düşmanlarla alay etme gibi konuların da şiirlerde yer aldığı ifade edilebilir.³⁹

3. Kattâl el-Kilâbî'nin Hayatı, Kişiliği ve Dîvân'ı

Tam adı Ubeydullah b. Mucîb b. el-Mudrahî b. Âmir b. Sa'sa'a Hedân b. Ka'b b. Abd b. Ebî Bekr olup künyesi Ebü'l-Müseyyeb'tir.⁴⁰ Ancak daha ziyade "el-Kattâl" lakabıyla tanınan su'lûk bir şairdir.⁴¹ Benî Kilâb kabilesine mensup olması nedeniyle "el-Kilâbî" nisbiyle

ri'l-Emevî", 57-61; Yalar Mehmet, "Arap Şiiri", *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*, ed. İsmail Güler (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 334.

37 Geniş bilgi için bk. Esat Ayyıldız, "Emevî Dönemi Şairi Mâlik b. er-Reyb'in Bir Suikast Girişimi Atlatması Hakkında Nazmettiği İki Kasidesinin İncelemesi", *Taras Shevchenko 7th International Conference on Social Sciences*, ed. Zekeriya Nas - Zhanuzak Alimgerey (Ankara: IKSAD Global, 2021), 2-8.

38 Emevî dönemi su'lûk şairler için bk. Mürüvve, *es-Sa'âlik fi'l-asri'l-Emevî*, 69-73.

39 Hıfni, *Şi'ri's-sa'âlik*, 145,315; Mürüvve, *es-Sa'âlik fi'l-asri'l-Emevî*, 135-137; Usta, "Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler", 1077; Doğan, "Arap Edebiyatında Su'lûk Şairlerin Şiir Temaları", 165-166.

40 Ebû Osmân el-Câhiz, *el-Hayevân* (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmîyye, 1424), 7/474; Ebû Muhammed Abdullah İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve Şu'arâ* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1423), 2/693; Kattâl'ın "Ebû Süleyl ve Ebû Şüleyl" diye de künyelendiği belirtilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Azîze Fevâl Bâbetî, *Mu'cemu's-Şu'arâi'l-Muhadramîn ve'l-Umeviyyîn* (Trablus-Lübnan: Curûs Pres-Dâru Sâdır, 1998), 368; Durmuş, "Kattâl el-Kilâbî", EK-2/29.

41 "Kattâl" lakabıyla tanınan diğer isimler için bk. Hasan b. Bişr 'Âmidî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, thk. Fritz

de tanınan Kattâl'in nesebi hususunda farklı rivayetler vardır.⁴² Kaynaklarda Kattâl'in ismi Abîd, Ubeyd, Ubâde, Abbâd, Abdullah ve Ubeydullah şeklinde rivayet edilirken babasının da Muhabbeb olduğu belirtilmektedir.⁴³ Annesi Amre Benî Kilâb kabilesinden, babaannesi ise Benî Aclân'dandır. Şiirlerinde ailesine dair bilgilere rastlamak mümkündür. Özellikle annesi ve kardeşinin hür olmalarıyla övündüğü, kölelik ve cariyeliği ise yediği belirtilebilir.⁴⁴ Kattâl, cariyelerden çocuk sahibi olmaya karşı çıkmaktadır. Amcasının cariyesinden çocuğu olduğunu iddia ederek ölen cariyenin karnını deşip ispat etmeye kalkışmıştır.⁴⁵ Buradan hareketle mensup olduğu kabileleri ve soyunu bir övünç kaynağı olarak gördüğü ve bunu şiirlerine yansıttığı ifade edilebilir.⁴⁶ Kattâl'in şu ifadeleri buna örnek verilebilir:

أنا ابن الأكرمين بني قشير وأخوالي الكرام بنو كلاب⁴⁷

Ben en soyluların, Benî Kuşeyr'in oğluyum. Soylu dayılarım ise Benî Kilâb'dandır.

أنا ابن أسماء أعمامي لها وأبي إذا ترامى بنو الإموان بالعار⁴⁸

Cariye (köle) çocukları birbirlerine söverken ben, babamın ve amcalarımın sahip çıktığı Esmâ'nın oğluyum

صلى على عمرة الرحمن وابنتها ليلى وصلى على جاراتها الأخر

هَنَّ الحرائر لا زَبَّاتٌ أحميرة سُودُ المحاجر لا يقرآن بالسُّور⁴⁹

Allah Amre'ye, onun kızı Leylâ'ya ve diğer komşularına korusun (duacı olsun), onlar hür kadımlardır; Sûre okumakla bereketlenmeyen/yükselmeyen yüzleri kara taş ocaklarına benzeyen eşek eğitici-leri/bakıcıları gibi değillerdir

Yukarıdaki beyitlerden yola çıkarak Kattâl'in kabilesini bir gurur kaynağı gördüğü söylenebilir. Emevî dönemi şairi olmasına rağmen cahiliye örf, adet ve geleneklerine bağlı bir profil çizdiği ifade edilebilir.

Su'luk faaliyetlerinde bulunması, kabilesinden dışlanması ve işlediği suçlarda dolayısıyla devlet tarafından aranan biri olması nedeniyle Kattâl'in sağlıklı bir aile hayatının oldu-

Krenkow (Beirut: Dâru'l-Cil, 1991), 218-220; *Dîvânu'l-Kattâl el-Kilâbî*, thk. İhsan Abbâs (Beirut-Lübnân: Dâru's-Sekâfe, 1989), Neşredenin girişi, 13.

42 Benî Kilâb ve Kattâl'in nesebine dair bk. Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saîd ez-Zahiri İbn Hazm, *Cemheretu ensâbi'l-Arab*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Kahire: Dâri'ul-Ma'ârif, 1982), 282-284; Sâhira Âdil Fahrüddîn, *el-Kattâl el-Kilâbî şâ'iran* (Ürdün: Câmî'atu'n-Necâhi'l-Vataniyye Külliyyeti'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 1995), 5-18.

43 Ebû Cafer Muhammed b. Habîb İbn Habîb, *el-Muhabber* (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1942), 226; Âmidî, *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*, 218-219; Abdulmuîn el-Mellûhî, *Eş'âru'l-lusûs ve ahbâruhum* (Beirut: Dâru'l-Hadâratî'l-Cedîde, t.y), 1/484.

44 Kattâl'in cariyeliği ve siyah olmayı küçük gördüğü ifadeler için bk. *Dîvânu'l-Kattâl el-Kilâbî*, 54-55.

45 İbn Habîb, *el-Muhabber*, 227; *Dîvânu'l-Kattâl el-Kilâbî*, 83-84; Fahrüddîn, *el-Kattâl el-Kilâbî şâ'iran*, 64.

İbn Habîb, *el-Muhabber*, 227; Kattâl'in amcasının cariyesinin karnını deştiğine dair ifadeleri için ayrıca bk. *Dîvânu'l-Kattâl el-Kilâbî*, 83-84; Fahrüddîn, *el-Kattâl el-Kilâbî şâ'iran*, 64.

46 Muhammed b. Yezid Müberred, *el-Kâmil fi'l-luga ve'l-edeb*, thk. Muhammed Ebu'l Fazl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1997), 1/49; Ahmed b. Muhammed b. İbrahim Yahyâ, "en-Nez'atî'd-dirâmiyye fî şî'ri'l-Kattâl el-Kilâbî", *Mecelletu Külliyeti'l-Âdâb Bi Kinâ* 40 (2013), 565-566; Durmuş, "Kattâl el-Kilâbî", EK-2/29.

47 *Dîvânu'l-Kattâl el-Kilâbî*, 37.

48 *Dîvânu'l-Kattâl el-Kilâbî*, 54.

49 *Dîvânu'l-Kattâl el-Kilâbî*, 53.

ğunu söylemek güçtür. Zira Kattâl, istikrarlı bir yaşam sürememiştir. Bundan dolayı doğayla iç içe ve insanlardan uzak zor şartlar altında yaşamıştır. Buna rağmen üç kadınla evlendiği aktarılmaktadır. Bu kadınlardan altı oğlu ve iki kızının olduğu rivayet edilmektedir.⁵⁰

Öte yandan Kattâl'ın hangi dönemde yaşadığı konusunda da bir ihtilaf bulunmaktadır. Kattâl'ın cahiliye ve İslâmî dönemde yaşadığı veya muhadram olduğu yönünde rivayetler⁵¹ olsa da genel görüş onun Emevî dönemi su'lûk şairlerinden olduğu yönündedir. Zira Halife Mervân b. Hakem (ö. 66/685)⁵² ile yaşadığı olaylar temel alındığında Emevî döneminde yaşamış olma ihtimali öne çıkmaktadır. Buradan hareketle onun 70/690 yılında vefat ettiğini ifade edenler de olmuştur.⁵³

Yaşadığı dönem çerçevesinde ele alınması gereken bir konu da Kattâl'ın hangi dine mensup olduğu meselesidir. Kaynaklarda onun İslamiyet'in nurundan etkilenmediği, imanının zayıf, cinayet işlemeye meyilli ve acımasız olduğu belirtilmektedir. Ancak İslâmî dönemde yaşaması sebebiyle şiirlerinde İslâmî öğelere yer vermiştir.⁵⁴

Kaynaklarda çocukluğuna ve gençlik dönemine dair malumat yoktur. Ancak şiirleri ve var olan rivayetlerden hareketle Kattâl'ın çokça cinayet işleyen, sert mizaçlı ve isyankâr ruhu temsil eden bir su'lûk şair olduğu belirtilebilir.⁵⁵ Kaynaklarda dış görünüşüne ve fiziki özelliklerine dair net bir bilgi bulunmasa da şiirleri ve su'lûk şairlerin genel özelliklerinden yola çıkarak onun güçlü, hızlı, uzun boylu, zorluklara sabreden, zulme boyun eğmeyen bir yapıya sahip olduğuna varılabilir.⁵⁶ Ayrıca birçok kaynakta onun çok kızıl bir tene sahip olduğu da aktarılmaktadır.⁵⁷

ولا لون أدنى للهبان من الحمير⁵⁸

ورثنا أبانا حمرة اللون عامرا

Kızıl tenli olmayı babamız Âmir'den tevarüs ettik, soyun yüceliğini ifade etmede kırmızıdan daha yakın hiçbir renk yoktur

Emevî döneminde yaşayan Kattâl'ın yapı ve düşünce olarak cahiliye döneminin izlerini takip ettiği belirtilebilir. Kabileciliğe önem vermesi, intikam duygusunun güçlü olması, tabiatının sertliği, şiddete eğilimli olması ve çokça kan dökmesi buna işaret etmektedir.⁵⁹ Ancak Kattâl'ın su'lûk hareketinin bir üyesi olmasında kabilesinin büyük bir payı vardır. Asabiyyete çok önem vermesine rağmen Kattâl, işlediği suçların ve cinayetlerin çokluğundan dolayı kabilesi tarafından kovulmuştur. Bu bakımdan Kattâl'ın kabilesinden kovulmuşlar

50 Fahrüddîn, *el-Kattâl el-Kilâbî şâ'iran*, 25-26.

51 Hangi dönemde yaşadığına dair bk. Bâbetî, *Mu'cemu's-Şu'arâi'l-Muhadramîn ve'l-Umeviyyîn*, 367-368.

52 Mervân b. Hakem ve hilafet dönemi hakkında bk. İrfan Aycan, "Mervân I", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/225-227.

53 Ebû Zeyd el-Ensârî, *en-Nevâdir fi'l-lüga*, thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed (Dârü's-Şurûk, 1981), 189; Ebu Ubeyd Abdullah Muhammed el-Bekrî, *Semtu'l-Leâlî fi Şerhi Emâli'l-Kâlî*, thk. Abdülazîz el-Meymenî (Beyrut-Lübân: Dâr'ul-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 1/13; Mahmûd, *el-İbdâ ve'l-itbâ fi eş'âri fütûkî'l-asri'l-Emevî*, 17-18,31; Durmuş, "Kattâl el-Kilâbî", EK-2/29; Yahyâ, "en-Nez'ati'd-dirâmiyye fi şî'ri'l-Kattâl el-Kilâbî", 566.

54 Hasûn, "Kırâat fi hareketi's-sa'leke fi'l-asri'l-Emevî", 74; Durmuş, "Kattâl el-Kilâbî", EK-2/29.

55 Bâbetî, *Mu'cemu's-Şu'arâi'l-Muhadramîn ve'l-Umeviyyîn*, 368.

56 Mellûhî, *Eş'ârul-lusûs ve ahbâruhum*, 1/486; Durmuş, "Su'lûk", EK-2/528-530.

57 İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-Şuarâ*, 2/694; Hasûn, "Kırâat fi hareketi's-sa'leke fi'l-asri'l-Emevî", 65.

58 *Divânu'l-Kattâl el-Kilâbî*, 64.

59 Doğan, *Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler*, 79-80.

(huleâ') grubunda yer aldığı belirtilebilir.⁶⁰ Kaynaklarda onun kovulmasına ve hapse atılmasına yol açan olayın amcasının oğlu Ziyâd'ı öldürmesi olduğu rivayet edilmektedir. Kattâl'ın amcasının kızı Âliye'ye olan sevgisinin kızın abisi tarafından öğrenilmesi, ikili arasında bir çatışmaya sebep olmuş ve Kattâl amcasının oğlunu istemeyerek öldürmüştür.⁶¹ Bu cinayet Kattâl'ın hayatında bir dönüm noktası kabul edilebilir. Çünkü kabileden dışlanmanın ortaya çıkardığı psikolojik durumlar Kattâl'ın su'lûk faaliyetlerinin ivme kazanmasına, kan dökmesine, toplumdan uzaklaşmasına ve bedevî hayatı yaşamasına sebebiyet vermiştir. Bu olayın ardından Kattâl pişmanlığını şöyle ifade etmektedir:

وَمَا رَأَيْتُ أَنْي قَد قَتَلْتَهُ نَدِمْتُ عَلَيْهِ أَيَّ سَاعَةٍ مَنُودٍ

Onu öldürdüğümü gördüğümde pişmanlığın fayda etmediği bir anda (iş işten geçince) pişman oldum

Kattâl, Emevî yönetiminin uyguladığı siyasi, sosyal ve ekonomik politikalar sonucu cahiliye döneminin özelliklerini benimsemiş bir şairdir. Emevî döneminde yaşasa da düşünce ve hayat olarak cahiliye örf, adet ve geleneklerine sıkı sıkıya bağlı bir görüntü çizmiştir. Ancak kabilesi kendisini dışlamış hatta devlete teslim etme girişiminde bulunmuştur. Buradan hareketle Kattâl'ın adaletten kaçanlar grubunda da olduğu belirtilebilir. Emevî döneminde işlediği suçlardan dolayı hapse atılmış, hapisten kaçmış ve devlete karşı mücadele vermiştir.⁶³

Su'lûk şairler duygu ve düşüncelerini genellikle şiirleri aracılığıyla ifade etmişlerdir. Ancak şiirlerin büyük bir kısmı günümüze ulaşmamıştır. Çoğu şairin şiiri ise edebiyat, dil ve tabakat kitaplarından derlenerek bir araya getirilmiştir. Kattâl, şiirleri günümüze ulaşan su'lûk şairlerden birisidir. Bu yönüyle Kattâl'ın *Dîvân*'ı büyük bir önem arz etmektedir.

Kattâl'ın şiirleri şairin hayatına dair birçok açıdan ayna tutmaktadır. Bu şiirlerinde Kattâl, su'lûk olmasına neden olan olayları, kabile ve Emevî yönetiminden kaçışını ve uğradığı haksızlıkları dile getirmiştir. Dönemindeki diğer şairler gibi o da kabilesinden dışlanması sebebiyle doğadaki hayvanlar, barınaklar ve dağların kendisi için birer dost olduğunu şiirlerinde ifade etmiştir. Emevî döneminin öne çıkan temalarından biri olan hapis hayatını, kasvetini, maruz kaldığı muameleleri ve tabiatla kurduğu ünsiyeti şiirlerine yansıtmıştır.⁶⁴ Ayrıca o, hapiste kaldığı süreçte şiirlerinde kabilesine ve yurduna duyduğu özlemi de aktarmıştır. Bu yüzden şiirlerinde istikrar vurgusu ve vatana duyulan özlem ön planda olmuştur.⁶⁵

Yukarıda belirtilen temalar Kattâl'ın sa'leke çerçevesinde yazdığı şiirler içerisinde değerlendirilebilir. Bunların dışında onun Arap toplumunun sosyal, kültürel ve sanatsal de-

60 Mürtüvve, *es-Sa'âlik fi'l-asri'l-Emevî*, 74-75, 80-81.

61 Kattâl ve amcasının oğlu Ziyâd arasında cereyan eden hadise için bk. *Dîvânü'l-Kattâl el-Kilâbî*, 89-90; Mel-lûhî, *Eş'âru'l-lusûs ve ahbâruhum*, 1/488-489; Mahmûd, *el-İbdâ ve'l-itbâ fi eş'âri fittâki'l-asri'l-Emevî*, 31; Doğan, *Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler*, 79.

62 *Dîvânü'l-Kattâl el-Kilâbî*, 89.

63 Avâd Kâzım Gazzî - Hedîl Avde Şuheyb, "el-Lûgûs ve remziyyetü't-temerrüd fi şî'ri'l-Kattâl el-Kilâbî", *Mecelletu Âdâb Zikâr* 22 (2017), 346-347.

64 Bk. Muhammed b. el-Mübârek ibn Meymûn, *Münthe't-taleb min eş'âri'l-Arab*, thk. Muhammed Nebîl Tu-reyfi (Beyrut: Dâru Sâdir, 1999), 1/114-116.

65 Fahrudîn, *el-Kattâl el-Kilâbî şâ'iran*, 52-63.

ğeri kapsamında ele aldığı konular da bulunmaktadır. Örneğin nesebin saflığı, medih, intikam, hicv, övgü, kendini övme, vasf ve gazel gibi konuların şiirlerinde yer aldığı ifade edilebilir.⁶⁶

Şiirlerinde ele aldığı temaların yanında birçok kadın ismine de yer vermiştir. Âşık olduğu amcasının kızı Âliye'nin yanı sıra el-Harkâ, Ümmü Târık, Zeynep, Şümeyle, Ümeyme, Katâ ve Cenûb gibi kadın isimlerini şiirlerinde zikretmiştir.

Yazdığı dizelerin her birinin Kattâl'ın hayatını anlama ve anlamlandırma da önemli bir yer tuttuğu belirtilebilir. Ancak hapse girmesi, hapisten kaçışı ve gördüğü işkenceler şairin hayatında birer dönüm noktasını teşkil etmiştir. Dolayısıyla şiirlerinde Emevî döneminin de öne çıkan cezalandırma türlerinden biri olan hapis hayatı ve tasvirine çokça yer vermiştir.

Kattâl'ın divanı ihtiva ettiği ülke, şehir ve bölge isimleri, zengin kelime dağarcığı, gramer kurallarının tespitine dair şahitler, Arap edebiyatı ve kültürüne dair birçok öge vb. bakımından önemli bir yere sahiptir.⁶⁷ Ancak divan Kattâl'a ait olduğu düşünülen şiirlerin farklı eserlerden toplanmasıyla oluşturulmuştur. Bu yüzden bazı rivayetlerde veya lafızlarda farklılığın bulunması ihtimal dâhilindedir. Ayrıca divandaki şiirlerin belli bir tertip ve düzen içinde verilmediği de söylenebilir.

4. Emevî Dönemi Su'lûk Şairlerinde Hapis Hayatına ve Tasvirine Genel Bir Bakış

Arapçada *hapis* kelimesi daha çok *sicn* sözcüğü ile ifade edilmektedir. *Habs* ve *sicn* kelimelerinden de *habs*, *habîs*, *mahbes* ve *mahbûs* ile *seccân*, *secîn* ve *mescân* gibi sözcükler türemiştir.⁶⁸ Ancak kullanıma bakıldığında su'lûk şairlerin şiirlerinde *habs* sözcüğünden ziyade *sicn* kelimesinin sıklıkla geçtiği belirtilebilir. Ayrıca Kur'an'da da *sicn* kelimesinin *habs* kelimesine nispetle daha fazla yer aldığı görülmektedir.⁶⁹

Hapishane kültürünün daha çok yerleşik hayata geçmiş, sistemli ve hukuki açıdan gelişmiş toplumlarda var olduğu söylenebilir. Buna göre Roma ve Antik Yunan'da idam cezasının yanı sıra insan gücünden yararlanmak için ölüm cezalarının hapis cezasına çevrildiği de olmuştur.⁷⁰ Cahiliye döneminde ise yerleşik hayat süren bölgeler dışında hapis kültürünün yaygın olduğu söylenemez.⁷¹ Kabilenin koyduğu kurallara uymayan kişilerin sürgün edilmesi veya kovulması gibi uygulamalar daha yaygındır. İslâmî dönemde ise yaygın olmamakla birlikte hapis cezasının olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle dört halife döneminde hapishane kurumunun inşa edildiğine yönelik rivayetler mevcuttur.⁷²

66 Bk. *Dîvânü'l-Kattâl el-Kilâbî*, 33,39,51,53,55,58,61,64,67,71,93 vd.

67 *Dîvânü'l-Kattâl el-Kilâbî*, Mukaddime, 25-27.

68 Hapis kelimesinin kökeni, tarihi süreç içerisinde gelişimi ve sonuçları hakkında bk. Ali Bardakoğlu, "Hapis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/54-55; Ahmed Muhtar Omar, *Mu'cemü'l-lügati'l-'Arabîyye'l-muâsıra* (Âlemü'l-Kutub, 2008), 1/435-436.

69 Metin Yılmaz, "İslâm Tarihinin İlk Üç Asrında Hapishanelere ve Mahkûmların Durumlarına İnsan Hakları Bağlamında Genel Bir Bakış", *Öndokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (2001), 540-545.

70 Hapis cezası ve tarihsel gelişimi hakkında bk. Mehmet Emin Artuk - Mehmet Emin Alşahin, "Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi" 21/2 (2015), 147-170.

71 Bardakoğlu, "Hapis", 16/55-56.

72 Bu dönemde hapis uygulamalarına dair örnekler için bk. Yılmaz, "İslâm Tarihinin İlk Üç Asrında Hapishanelere ve Mahkûmların Durumlarına İnsan Hakları Bağlamında Genel Bir Bakış", 550-555.

Cahiliye ve İslâmî dönemden farklı olarak Emevî döneminde sürgün, müsadere, azl, idam ve işkence cezalarının yanı sıra hapisanelerin bir cezalandırma şekli olarak varlığı söz konusudur. Önceki dönemlere kıyasla devlet teşkilatındaki gelişmeler ve hukuki sistemin varlığı Emevî yönetiminin hapisaneleri bir devlet politikası haline getirdiği ifade edilebilir.⁷³ Özellikle bu dönemde Ziyâd b. Ebîh (ö. 53/673), Haccâc b. Yusuf (ö. 95/714) ve Yusuf b. Ömer (ö. 127/744) gibi yöneticilerin inşa ettirdiği hapisaneler öne çıkmıştır. Haccâc b. Yusuf'un yer altında inşa ettirdiği "Dimâs" adlı hapisane ile açıklıktan kıvranmak anlamına gelen "Lâlâ" isimli hapisaneler buna örnek verilebilir.⁷⁴ İsimlerinden de anlaşılacağı üzere bu hapisanelerde mahkûmlar zor şartlarda yaşamış ve çeşitli işkencelere maruz bırakılmışlardır. Emevî döneminde hapisaneye atılanların büyük bir kısmını da yönetime fiili veya düşünce bazında karşı çıkanlar oluşturmuştur. Hâricî, Şîi ve su'lûk şairler vb. grupların siyasi iktidara karşı çıkmaları sonucu hapse atılmaları da buna örnek verilebilir.

Tarih içerisinde işlenen bir suç, esaret hali ve siyasi bir başkaldırı gibi sebeplerle birçok şair hapse atılmıştır. Bunun bir sonucu olarak hapisanelerde şiir kaleme almaya devam eden şairler Arap edebiyatında "habsiyyat, edebu's-sucûn ve el-esr" diye isimlendirilen bir literatürün de meydana gelmesini sağlamışlardır.⁷⁵ Bu şairler hapis hayatlarını, gördükleri işkenceleri, ailelerine ve vatanlarına duydukları özlemi, hapisaneden kaçma isteklerini ve girişimlerini, maruz kaldıkları psikolojik baskıyı vb. birçok hususu şiirlerinde dile getirmişlerdir.⁷⁶ Şiirlerinde hapis hayatını ele alan ve daha çok siyasi nedenlerle hapse giren şair grubu da su'lûk şairlerdir.

Emevî dönemi su'lûk şairler işledikleri suçlar yüzünden kabileleri ve devlet tarafından dışlanmışlardır. Toplumda cereyan eden adaletsizlikler, siyasi problemler ve ekonomik sıkıntıları dile getiren veya şiirlerine yansıtan bu şairler, devlet tarafından hapse atılmışlardır.⁷⁷ Özellikle Emevî döneminde görülen bu uygulamanın şairlerin ruhsal dünyasını etkilediği, su'lûk faaliyetlerini arttırdığı ve isyankâr ruhlarını harekete geçirdiği belirtilebilir.

Emevî yönetimi su'lûkları suçlu ve toplumsal düzeni bozan kimseler olarak tanımıştır. Bu kapsamda su'lûklardan Mâlik b. Reyb et-Temîmî, Ebü'n-Neşnâş et-Temîmî, Şizâz ed-Dabbî (ö. 67/686), Abdullah b. Haccâc es-Salebî (ö. 90/708), Cahdar b. Muaviye el-Uklî (ö. 100/718), Kattâl el-Kilâbî vb. birçok isim ölüm veya hapis cezası almışlardır. Su'lûk şairlerin çoğu şiirlerinde hapsi, hapsin kapılarını, hapistekilerin çokluğunu ve görülen işkenceleri tasvir etmişlerdir. Cahdar b. Muaviye, Haccâc b. Yusuf'un Kufe'de inşa ettirdiği hapisanenin birçok mahkûmu içerdiğini, orada türlü türlü işkencelerin yapıldığını ve Allah'ın müşrikleri tehdit ettiği ateşin kıvılcımını bu hapisteki ateşten aldığını ifade etmiştir.⁷⁸

73 Yılmaz Gömbeyaz, "Cezalandırma Yöntemleri Açısından Emevîler Devletine Genel Bir Bakış", 773-776.

74 Haccâc'ın uygulamaları ve zindanları hakkında bk. Metin Yılmaz, "Emevî Valisi Haccâc b. Yusuf'un Zindanları", *İSTEM* 25 (2015), 6-28; Memet Zeki Uyanık, *İslam Hukukunda Hapis Cezası ve Hapishane* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 143-146.

75 Mohammad Shakib Asım, "Klasik Arap Şiirinde Habsiyye/Hapishane Şiirleri", *Universal Journal of Theology* 6/1 (2021), 157-158.

76 Şairlerin hapse yazdıkları şiirlerde ele aldıkları konular ve ruhsal durumları hakkında bk. Asım, "Klasik Arap Şiirinde Habsiyye", 158-176.

77 Hifnî, *Şi'ru's-sa'âlik*, 315-317.

78 Mürüvve, *es-Sa'âlik fi'l-asri'l-Emevî*, 110-117; Mahmûd, *el-İbdâ ve'l-itbâ fi eş'âri fittâki'l-asri'l-Emevî*, 57-64; Hasûn, "Kırâat fi hareketi's-sa'leke fi'l-asri'l-Emevî", 70-71; Doğan, *Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler*, 73-109.

Emevî dönemi öncesinde kabileden dışlanan veya devlet tarafından aranan su'lûk şairler, dağa sığınma, mağara hayatı ve hayvanlarla ülfet kurma yoluyla hayata tutunmuş ve düşüncelerini dile getirmişlerdir. Ancak hapis olgusu, su'lûk şairleri esaret hayatına mahkûm etmiştir. Bu şairler için hapsin alışık bir durum olmadığı ifade edilebilir. Zira şairler şiirlerini toplum baskısına, yerleşmiş kurallara, zorba uygulamalara ve kısıtlanmış özgürlüklere tepki olarak yazmışlardır. Bu yüzden hapis hayatı onlar için bir baskılanma, ruhsal gerilim ve çaresizlik hali sayılabilir. Özellikle devlet tarafından aranan bir şahıs olmak, su'lûk şairlerde korku ve endişenin artmasına sebebiyet vermiştir. Kendileri için yeni bir durum olan hapis hayatını birçok su'lûk şair şiirlerinde ele almıştır. Bu meyanda Emevî dönemi su'lûk-larından Ya'la el-Yeşkûrî (öl. 91/710)⁷⁹ hapiste bulunduğu sırada vatanına duyduğu özlemi şöyle ifade etmiştir:

أَرْقُتْ لِيَرِّي دُونَهُ شَدَوَانِ	يَمَانٍ وَأَهْوَى الْبَرْقِ كُلِّ يَمَانِ
فَبِتُّ لَدَى التَّبِيَّتِ الْغَرَامِ أَشِيمُهُ	وَمِطْوَايَ مِنْ شَوْقٍ لَهُ أَرْقَانِ
أَلَا لَيْتَ حَاجَاتِي الْوَأَتِي حَبْسَتِي	لَدَى نَافِعٍ فَضَيْبٍ مُنْدُ زَمَانِ
وَمَا بِي بَعْضُ اللَّيْلِيَّاتِ وَلَا قَلِي	وَلَكِنَّ شَوْقًا فِي سِوَاهِ دَعَايِ ⁸⁰

Şedavân dağının üstünde Yemenli bir şimşek çaktı ve ben uykusuz kaldım. Yemenli her şimşegi severim. Mescid-i Haram'ın yanında onu gözleyerek sabahladım, iki dostum (gözlerim) özlemden uykusuz kalmış şekilde... Keşke Nafi'nin yanında beni hapse düşürecek hacetlerim önceden giderilmiş olsaydı. Ben diyarıma kızmadım veya küsmedim ama oradan başka yerlere duyduğum özlem beni çağırıyor.

Yukarıdaki şiirde Ya'la, hapiste kaldığı sürede vatanına ve kabilesine duyduğu özlemi yansıtmıştır. Şair duygularını ifade ederken doğada bulunan dağ, şimşek ve mekân isimlerine değinmiştir. Bu durum su'lûk şairlerde sıkça görülmektedir. Zira şair yalnız kalışını tabiata sığınarak ifade etme yolunu tercih etmektedir. Öte yandan vali Ukbe b. Nâfi (ö. 62/682) döneminde hapse giren şair, pişmanlığını ve ailesine duyduğu özlemi ifade etmiştir. Şiir şairin hapis hayatının kendisinde meydana getirdiği ruhsal gerilimi, özlem duygusunu ve baskıyı yansıtmaları bakımından su'lûk şairlerin hapis hayatlarına dair bir izlenim vermektedir. Aynı şekilde Emevî su'lûklarından Utârid b. Kurrân el-Hanzelî'nin (ö. 100/718)⁸¹ Necrân'daki hapis hayatına dair şu ifadeleri verilebilir:

79 Tam adı el-Ahval Ya'la b. Müslüm b. Ebî Kays olup Yeşkûr b. Amr oğullarının bir ferdidir. İslâmî dönemde yaşayan el-Ahval, Emevî devleti hırsız şairlerinden birisidir. Kabilesinden dışlanmış bir şair olan Ya'la el-Yeşkûrî, Ezd kabilesine mensup kişileri etrafında toplamış ve Arapların varlıklı kişilerine yönelik yağma faaliyetlerinde bulunmuştur. İnsanların kendisini Mervân b. Hakem'in dayısı Mekke valisi Nâf'i b. Alkame'ye şikâyet etmeleri üzerine tutuklanmış ve hapse atılmıştır. Bk. Ebû's-Safâ Salâhuddîn Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefayât*, thk. Ahmed el-Arnaût (Beyrut: Dâru İhyai't-Türâs, 2000), 29/17.

80 Abdulkâdir Bağdâdî, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü'lübâbi Lisâni'l-'Arab*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1997), 9/275-276; Doğan, "Arap Edebiyatında Su'lûk Şairlerin Şiir Temaları", 182.

81 Utârid b. Kurrân Sadi b. Mâlik oğullarındandır. Emevî dönemi su'lûk şairlerdendir. Cerîr'in (ö. 110/728 [?]) çağdaşı olup karşılıklı hicivleşmişlerdir. Hacer ve Necrân'da hapse atılan Utârid b. Kurrân, hapiste kaldığı sürece yaşadıklarını şiirlerine yansıtmıştır. Hayreddin Zirikî, *el-'Alâm (Dâru'l-İlm Li'l-Melâyîn, 2002)*, 4/236; Mahmûd, *el-İbdâ ve'l-itbâ fi eş'âri fütûki'l-asri'l-Emevî*, 30.

يَطْوُلُ عَلَيَّ اِثْنُلْ حَتَّى اَمَلَهُ فَاَجْلِسُ وَالنُّهْدِيُّ عِنْدِي جَالِسُ
كِلَانًا بِهٖ كَبْلَانُ يَرَسِفُ فِيهِمَا وَمُسْتَحْكِمُ الْاَقْفَالِ اَسْمَرُ يَابِسُ
لَهٗ حَلَقَاتٌ فِيهِ سَمْرٌ يُجْنِبُهَا الْعُنَاهُ كَمَا حَبَّ الظَّمَاءُ الخَوَامِسُ
اِذَا مَا ابْنُ صَبَاحٍ اَرْتَثَ كُبُولُهُ لِهِنَّ عَلَيَّ سَاقِي وَهَنًا وَسَاوِسُ
تَدَكَّرْتُ هَلْ لِي مِنْ حَمِيمٍ يَهْمُهُ بِنَجْرَانَ كِبْلَايَ اللَّدَانِ اَمَارِسُ⁸²

Gece uzadıkça usandım ondan, yanımda Nehdî vardı ve oturuyordum. İkimiz de prangalara vurulmuş sürünüyoruz, kilitleri sağlam, kara ve sert olan... Onun beş gün susuz kalmış develerin suyu sevmesi gibi esirlerin sevdiği kara halkaları vardır. İbnu Sabâh gecenin bir yarısında kelepçelerini her oynatışında ayağıma bir zayıflık ve içime bir vesvese düşer. Düşündüm, acaba Necran'da içinde olduğum prangaları umursayan bir arkadaşımla var mı?

Bu şiirde şair kendisine takılan kelepçelerin sertliği, görevlilerin kendilerine karşı tutumunu ve mensup oldukları kabilelerin kendilerini koruyamadıklarından yakınmaktadır. Şair hapiste bulunduğu sürede yalnızlığa ve esarete mahkûm edilmiştir. Dolayısıyla kabileden dışlanan su'lûk şairlerin hapiste buldukları sürede kabilelerinden bir beklenti içerisinde oldukları söylenebilir.

Emevî dönemindeki buna benzer birçok şiir kaleme alınmıştır. Bu şiirlerde şairler duygu ve düşüncelerini ifade etmişlerdir. Esareti reddeden bir yapıya sahip olmalarından dolayı bu şairler için hapis hayatının daha zor, kasvetli ve ruhsal bakımdan travmatik olduğu belirtilebilir. Emevî döneminde hapis hayatına dair yazdığı şiirlerle öne çıkan su'lûk şairlerden birisi de Kattâl el-Kilâbî'dir.

5. Kattâl el-Kilâbî'nin Şiirlerinde Hapis Hayatı, Maceraları ve Tasviri

Su'lûk şairler Emevî döneminde yönetime karşı çıkmak, suç işlemek ve toplumun huzurunu bozmak vb. sebeplerle hapse atılmışlardır. Bu şairlerden bazıları bizzat hapse girerken bazıları da hapisten firar etmek veya hapse gitmemek şeklinde kaçak durumuna düşmüştür. Kattâl el-Kilâbî de ilk olarak amcasının kızı Âliye yüzünden hapse girmiş ve Ziyâd'ı öldürmekle de hakkında tekrar yakalama kararı çıkmış bir su'lûk tur.⁸³ Ayrıca Emevî dönemi su'lûk şairler arasında yönetime karşı çıkma ve cinayet suçundan dolayı Mervan b. Hakem zamanında Medine valisi tarafından hapse atılmıştır.⁸⁴ Kattâl, İsmail b. Habbâr'ı öldürmekle suçlanmıştır.⁸⁵ Tutuklanma korkusundan dolayı Kattâl hapishane görevlisini öldürüp kaçmıştır. Bu görevlinin İsmail b. Habbâr olduğu belirtilmektedir. Zira Kattâl da cinayetin ardından şu ifadeleri kullanmıştır:

وأصبح دوني شابة فأرومها

تركت ابن هبار ورائي مجذلا

82 Yâkût Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân* (Beirut: Dâru Sâdır, 1995), 5/270.

83 Durmuş, "Kattâl el-Kilâbî", EK-2/29.

84 İbn Meymûn, *Münthe't-taleb*, 1/114-115.

85 Kattâl'ın İsmâil b. Habbâr'ı öldürmesi hususunda ihtilaf bulunmaktadır. Bu konuda birçok rivayet mevcuttur. Buna göre Kattâl, hapiste değilken bir kabile kendisinden onu öldürmesini istemiştir. Başka bir rivayete göre Kattâl, bir kabilenin istemesi veya firar etme isteğiyle hapishanenin başında bulunan kişi olan İsmail b. Habbâr'ı öldürmüştür. Bu meseleye dair rivayetler için bk. *Divânü'l-Kattâl el-Kilâbî*, 22-25.

سيف امرئ لن اخبر الدهر باسمه
وإن حضرت نفسي إلى همومها⁸⁶

İbn Habbâr'ı arkamda yere serili bıraktım, Şâbe ve Erûm dağı üstünde sabahladım

Canım söylemek istese de -ismini asla söylemeyeceğim birinin kılıcıyla

Yukarıdaki ifadelerden Kattâl'ın İsmail b. Habbâr'ı öldürüp hapisten kaçtığı anlaşılmaktadır. Ardından Şâbe ve Erûm dağlarına sığınması şairin toplumdan uzaklaştığına, yalnızlık duygusu içerisinde olduğuna ve korku halinin sürdüğüne işaret etmektedir.

Daha sonrasında hapisten kaçan Kattâl'ın Amâye dağına sığındığı aktarılmaktadır. Kattâl, Mervan b. Hakem'in kendisi hakkında yakalama kararı verdikten sonra Amâye dağına sığınışını, orada yaşadığı güveni ve huzuru şöyle aktarmaktadır:

جَزَى اللّٰهُ عَنَّا وَالْجَزَاءُ بِكَفِّهِ
عِمَايَةَ خَيْرًا أَمْ كُلُّ طَرِيدٍ
فَلَا يَزِدْهِيهَا الْقَوْمُ إِنْ تَرَلُّوا بِهَا
وَإِنْ أَرْسَلَ السُّلْطَانُ كُلُّ بَرِيدٍ
حَمَّتَنِي مِنْهَا كُلُّ عَنَقَاءٍ عَيْطَلٍ
وَكُلُّ صَفَا جَمِّ الْقِلَاتِ كَوُودٍ⁸⁷

Allah bize ve bütün kaçakların sığınağı olan İmaye'ye ecrini versin-ki ecri verip vermemesi de kendi takdirindedir- Sultan bütün elçilerini gönderse de insanlar orada konaklayınca onu küçümsemeyiz.

Beni onlardan yüksek dağlar tepeler ve içinde oyuklar bulunan sarp, çetin ve pürüzsüz kayalar korudu.

Kattâl için Amâye dağı başta olmak üzere dağların büyük bir önemi vardır. Zira dağlar, Kattâl'a kapılarını açan, onu koruyan ve dışlamayan birer varlık konumundadırlar. Bu noktada Kattâl'ın yaşadığı ruhsal gerilimleri, korkuyu ve değersizliği aza indirmede dağlar kilit bir rol oynamıştır. Nitekim şair birçok şiirinde bâsikât (الباسقات), hedabât (هضبات), medalle (مضلة), arz (ارض), ankâ (عنقاء) vb. dağ ve yüksek tepeler manasına gelen kelimeler kullanmıştır. Şair kabilenin kendisini dışlaması ve siyasi yönetimin baskısı yüzünden güvensizlik duygusunun da bir sonucu olarak dağ vb. yapılara sığınmıştır.⁸⁸

Kattâl kabilesinin kendisini dışlaması ve Emevî yönetiminin hegemonyasından kurtulmak için dağa sığınmıştır. Kattâl'ın insanlardan kaçıp dağa sığınması, şairin maruz kaldığı baskıya ve kabilesinden yeterli desteği görmemesine işaret etmektedir. Dağa sığınması ve orda vahşi hayvanlarla ünsiyet kurması ise su'lûk bir şairin zamanla bireyselleşmesine ve toplumdan kopuk düzensiz bir hayat sürdürmesine sebebiyet vermiştir.⁸⁹ Şair bu şiirinde dağın yüksekte olduğunu böylelikle sultan dâhil kimsenin kendisine ulaşamayacağını belirtmektedir. Kattâl'ın korku ve endişe içinde bulunduğu ve kendisini koruyacak bir kabilede de yoksun olduğu ifade edilebilir.⁹⁰

Kattâl, Mervan b. Hakem'in yakalama kararı sonrası sığındığı bir diğer yer ise Habîb b. Cebbâr b. Selmâ'nın evidir. İsmail b. Habbâr'ı öldürmesinin ardından gündüz Amâye dağına sığınan Kattâl, geceleri ise Habîb b. Cebbâr'da kalmıştır. Mervan'ın Kattâl'ı bulan kişiyi köle

86 *Divânu'l-Kattâl el-Kilâbî*, 86.

87 *Divânu'l-Kattâl el-Kilâbî*, 45.

88 Yahyâ, "en-Nez'ati'd-dirâmiyye fi ş'i'ri'l-Kattâl el-Kilâbî", 572,582.

89 Kattâl'ın dağa sığınmasının temsil ettiği düşünce ve vahşi hayvanlarla ünsiyetinin arka planı için bk. Gazzî - Şuheyb, "el-Lûgûs ve remziyyetü't-temerrüd fi ş'i'ri'l-Kattâl el-Kilâbî", 350-353.

90 Yahyâ, "en-Nez'ati'd-dirâmiyye fi ş'i'ri'l-Kattâl el-Kilâbî", 572.

ise hür kılacağına hürse de ödüllendireceğini açıklamasının ardından Aclân kabilesinden bir kişi Habîb'in evini göstermiştir. Bunun üzerine Mervan da bir grubu oraya yönlendirmiştir. Durumu fark eden Habîb ise Kattâl'a kızının elbiselerini giydirmek ve yüzünü örtmek suretiyle onu kurtarmıştır.⁹¹ Kattâl bu durumu şöyle ifade etmektedir:

ألا هل أتى فتيان قومي أنني
تسميت لما اشتدت الحرب: زينبا
وأدريت جلبابي على نبت لحيتي
وأبديت للقوم البنان المخضبا⁹²

Sultanın adamları ve beni arayanlar geldi mi? Ben savaş kızıştığında kendimi Zeynep diye isimlendirdim (Zeynep kılığına girdim), elbisemi sakalımın dibine kadar yaklaştırdım ve kınalı parmaklarını beni yakalamaya gelenlere gösterdim.

Yukarıdaki beyitlerden hareketle Kattâl'ın maruz kaldığı baskı ve çaresizliği seviyesi görülmektedir. Zira çokça cinayet işleyen, sert mizaçlı ve savaşçı bir şairin kadın kılığına girmek suretiyle kurtulma arayışı yaşanan korkuyu ve endişeyi yansıtmaktadır. Bu durum Emevî döneminde hapis hayatının kasvetli, zor ve baskıcı bir yapısı olduğuna da işaret etmektedir.⁹³

Kattâl'ın hapse girişi, hapisten kaçma teşebbüsü ve tabiata sığınışı Emevî döneminin siyasi havasıyla da irtibatlıdır. Çünkü su'lûk şairler toplum içindeki adaletsizleri dile getiren bir gruptur. Dolayısıyla Emevî yönetimi aleyhine söylemlerde bulunan şairler hapse atılmışlardır. Bazı şairler ise yönetimin baskıcı ve kısıtlayıcı tavrı nedeniyle ruhsal bunalımlar, korku ve endişe içinde bir hayat sürmüşlerdir.⁹⁴ Bu minvalde Kattâl, Mervan b. Hakem karşısında acizliğini, korkusunu ve gördüğü baskıyı şiirlerine yansıtmıştır:

أبرسل مروان الأمير رسالة
لآتيه، إني إذن لمضلل
وما بي عصيان ولا بعد منزل
ولكنني من خوف مروان أوجل⁹⁵

Sultan Mervan mektupla beni huzuruna mı çağırmış, öyleyse ben çoktan yoldan çıkmışımdır. Ama ben ne isyancıyım ne de kaçayım, ben sadece Mervan'ın korkusundan çekiniyorum.

Hapis hayatının sıkıcılığı ve kişide meydana getirdiği ruhsal sorunları Kattâl, doğaya sığınarak aşmaya çalışmıştır. Bu çerçevede Kattâl, Amâye dağına sığınışını ve burada kaplan vb. vahşi hayvanlarla⁹⁶ yakınlığını şiirlerinde nazmetmiştir:

ولي صاحب في الغار هذك صاحبا
هو الجون إلا أنه لا يعلل
إذا ما التقينا كان جلّ حديثنا
صمات و طرف كالمعابل أطحل
تضمّنت الأروى لنا بطعامنا
كلانا له منها نصيب ومأكل
فأغلبه في صنعة الزاد إنني
أميط الأذى عنه ولا يتأمل

91 İbn Habîb, *el-Muhabber*, 228-229.

92 *Dîvânu'l-Kattâl el-Kilâbî*, 35.

93 Asım, "Klasik Arap Şiirinde Habsiyeye", 160-167.

94 Hasûn, "Kırâat fi hareketi's-sa'leke fi'l-asri'l-Emevî", 62,67.

95 *Dîvânu'l-Kattâl el-Kilâbî*, 77.

96 Su'lûk şairlerin vahşi hayvanlarla yakınlığı ve Kattâl'ın doğal yaşamla kurduğu bağ hakkında bk. Müürüvve, *es-Sa'âlik fi'l-asri'l-Emevî*, 81-84; Gazzî - Şuheyb, "el-Lûgûs ve remziyyetü't-temerrüd fi şîri'l-Kattâl el-Kilâbî", 351-353.

وكانت لنا قلت بأرض مضلة
شريعتنا لأبنا جاء أول

كلانا عدو لو يرى في عدوه
محزًا وكل في العداوة مجمل⁹⁷

Mağarada bir arkadaşım var, -arkadaş olarak sana yeter (o ne güzel bir arkadaş)-o bulut gibidir. Ancak suyu ikinci defa içilmez. Her karşılaştığımızda konuşmamız susmaktan ve geniş-uzun bir kılıcın ucu gibi alaca bir bakıştan ibaretti. Dağ keçisi bize yemeğimizi sundu, her ikimizin de ondan payı (nasibi) ve yemeği vardır. Azık edinmede ona galip gelirim, o düşünmeksizin ben ondan zararı kaldırım. İçinden suyun çıktığı bir oyuğumuz vardı. Su kaynağımızın kullanımı ilk gelen kişi önce iher şeklindedir. Şayet düşmanında eleştirilecek bir şey bulunursa ikimizde birbirimizin düşmanınız, bu gibi şeyler düşmanlık konusunda güzel görülür.

Aslında bir kişinin yabanî hayvanlarla ünsiyet kurması ve yemeğini paylaşma konusu, cahiliye şiirinde sıkça karşılaşılan hayalî bir senaryonun anlatılması durumudur.⁹⁸ Nitekim cahiliye dönemi şairlerinden Büyük Murakkış (m. 550), şiirlerinde bir kurtla yakınlık kurduğunu ifade etmektedir.⁹⁹ Cahiliye döneminden sonra bu temanın Emevîler döneminde Ahtal (ö. 92/710-11), Cerîr, Ferezdak (ö. 114/732) vb. şairler tarafından taklit edildiği görülmektedir. Buradan hareketle Kattâl'ın da şiirlerinde kaplanla arkadaşlık kurması, azığını paylaşması ve sohbet etmesi onun cahiliyeden beri devam eden geleneği sürdürdüğü şeklinde yorumlanabilir. Buna göre Kattâl'ın şiirlerinde değindiği doğaüstü olayların hayalî bir yönünün olduğu belirtilebilir. Şiirlerinde bazı mitolojik öğelere yer vermesi de bu duruma delil teşkil etmektedir. Ancak ister hayalî ister gerçek olsun Kattâl'ın bu tür şiirleri nazmetmesinin arka planında yaşadığı olayların etkili olduğu ifade edilebilir.

Kattâl, hapisteki gardiyanın kendisine karşı tutumundan hapishanenin duvarlarının kasvetine hapisten kaçma girişiminden kabilesine duyduğu özlemi dışa vurmasına kadar başından geçen olayları gerçekçi bir biçimde aktarmıştır.¹⁰⁰ Örneğin Kattâl, hapisteki gardiyanın kendisine sert davranmasından ve çaresiz kalmasından yakınmaktadır:

وَكَا لِيُ تَابِ السَّجْنِ لَيْسَ مُمْتَنَةً
وَكَانَ فِرَارِي مِنْهُ لَيْسَ مُمْؤَدِّي

إِذَا قُلْتُ رَفِيئِي مِنَ السَّجْنِ سَاعَةً
تَذَارِكُ بِهَا نَعْمَى عَلَيَّ وَأَفْضَلَ

يَشَدُّ وَثَاقِي عَابِسًا وَيَتَلْتَبِي
إِلَى حَلَقَاتِ فِي عَمُودٍ مُرْمَلٍ¹⁰¹

Hapishane kapısının bekçisinin (gardiyan) gideceği yok (elinden geleni ardına koymuyor), benim de bekçiden kurtulmam pek mümkün gözüküyor. Ona "beni bir an olsun hapisten çıkar hava alayım" dediğimde, kaşlarını çatar bir şekilde kelepçemi sıkı bağlıyor ve beni kumlaşmış demir halkalara doğru itiyor.

Emevî dönemi hapishanelerinin genel özelliklerini Kattâl'ın şiirlerinde bulmak mümkündür. Hapishanelerin kasvetli yapısının oradaki görevlinin davranışlarına da etki ettiği görülmektedir. Kattâl'ın, hapisteyken yaşadığı sıkıntı ve bıkkınlıktan bir an olsun çıkma isteği dahi karşılık görmemiştir. Gardiyanların sert tutumları, hapsin fiziki şartları ve yapı-

97 Dîvânü'l-Kattâl el-Kilâbî, 77-78.

98 Geniş bilgi için bk. Nevzat Hafis Yanık, *Arap Şiirinde Tasvir* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2010), 108-110.

99 Büyük Murakkış ve bu temaya dair nazmettiği şiirleri için bk. Esat Ayyıldız, *Büyük Murakkış'ın Hayatı, Şiirleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2022), 7-15, 81-85.

100 Fahrüddîn, *el-Kattâl el-Kilâbî şâ'iran*, 60-64.

101 Dîvânü'l-Kattâl el-Kilâbî, 24.

lan işkenceler, hür, savaşçı, sert, hızlı ve isyankâr su'lûk şairlerin baskılanmasına ve ruhsal sorunlar yaşamalarına sebebiyet vermiştir.

Özgürlüğüne düşkün ve baskıyı reddeden bir yapıya sahip olan Kattâl, şiirlerinde hapis hayatına ve maceralarına fazlaca yer vermiştir. Bu süre zarfında hapse atılan diğer su'lûk şairler gibi Kattâl da hapiste karşılaştığı sorunları, hapis hayatının kasvetini, mahkûmları, görevlileri, zindanların tasvirini, sığındığı tabiatı vb. birçok öğeyi şiirlerine yansıtmıştır. Emevî dönemi hapisane kültürünü anlamak ve günümüze taşımak, su'lûk şairlerin maruz kaldığı baskıları görmek bakımından hapis temalı şiirler büyük bir önemi haizdir.

Sonuç

Bu çalışmada su'lûk kavramı ve su'lûk şairlerin genel özellikleri Cahiliye, Sadru'l-İslam ve Emevî dönemi bağlamında ele alınmıştır. Emevî dönemi su'lûk şairlerinden Kattâl el-Kilâbî'nin hayatı, kişiliği ve *Dîvân*'ı hakkında bilgi verilmiştir. Ardından Kattâl el-Kilâbî'nin şiirleri üzerinden dönemin hapis hayatı, maceraları ve yansımalarına değinilmiştir. Çalışmada su'lûk kavramı lügavi ve ıstılahi açıdan tanımlanmıştır. Buna göre su'lûk kavramının anlamı siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelere bağlı olarak dönemden döneme değişiklik göstermiştir. Cahiliye ve İslâmî dönemde su'lûkluk daha çok bir hak arayışıyken Emevî döneminde su'lûkluğun bir meslek haline getirildiği ve anlam genişlemesine uğradığı belirtilebilir. Su'lûk şairlerin ise cahiliye döneminde adaleti tesis amacı güderken zamanla bu hedeflerinden saptıkları ve yağma, hırsızlık, şiddet, isyan vb. faaliyetlere başladıkları ifade edilebilir.

Cahiliye döneminde su'lûk şairleri fukarâ (fakirler), gurebâ (siyah tene sahip olanlar) ve şüzzâz (dışlananlar) grupları oluşturmuştur. Buradan hareketle su'lûk olmanın sosyal durum, ten rengi ve kabilenin tutumlarıyla bağlantılı olduğu söylenebilir. İslâmî dönemde bu hareketin İslamiyet'in ortaya koyduğu ilke ve prensipler sayesinde azalma gösterdiği görülmektedir. Emevî döneminde ise zikredilen gruplara ek olarak politik su'lûk şairlerin varlığı söz konusudur. Dolayısıyla Emevî dönemi özelinde yönetimin, siyasi olayların ve devletteki teşkilatlanmanın su'lûk lara etki ettiği ifade edilebilir. Zira hem yönetimin hapis vb. uygulamaları hem de kabilenin su'lûk şairleri dışlaması şairler nezdinde ruhsal ve psikolojik birtakım duyguları meydana getirmiştir.

Emevî döneminde işlediği cinayetler, sert mizacı ve kabalığı ile öne çıkan su'lûk şairlerden birisi de Kattâl el-Kilâbî'dir. Hayatı ve kişiliği incelendiğinde her ne kadar Emevî döneminde yaşamış olsa da cahiliye döneminin kabileci, soyla övünme, intikam duygusu vb. temel karakteristik özelliklerini yansıttığı belirtilebilir. Çokça cinayet işlemesi yüzünden kabilesi tarafından kovulması ve Emevî yönetiminden kaçması sebebiyle Kattâl'ın istikrarlı ve düzenli bir hayatının olduğunu söylemek güçtür. Buradan hareketle genel olarak dağlara sığındığı doğa ve vahşi yaşamla iç içe olduğu belirtilebilir. Kattâl başından geçen olayları şiirlerine yansıtan bir şairdir. Bu yüzden hayatı şiirlerinden yola çıkılarak ele alınmıştır. Kattâl şiirlerinde birçok şehir, mekân, dağ, yapı vb. isme yer vermiştir. Su'lûk şairlerin ekseriyetinin şiirlerinin günümüze ulaşmadığı düşünüldüğünde Kattâl'ın *Dîvân*'ı büyük bir önem arz etmektedir. Bu yönüyle *Dîvân*, dönemin sosyal ve kültürel değerlerini yansıtmalarının yanı sıra Araçadaki kelime hazinesini genişletilmesi ve aktarılmasında da kilit bir rol

oynamaktadır.

Emevî döneminde suç işleyen ve yönetime karşı çıkan kişilere bir cezalandırma türü olarak hapis uygulamasının yaygınlaştığı görülmektedir. Hapse girenler arasında da dönemin toplumsal sıkıntılarını dile getiren veya yönetimin politikalarına tepki gösteren su'lûk şairler yer almaktadır. Özgür bir yapıya sahip olmaları nedeniyle bu şairleri hapis gibi kısıtlayıcı, kasvetli ve bunaltıcı bir ortamın psikolojik ve ruhsal açıdan etkilediği ifade edilebilir. Bu yüzden hapse giren şairlerin şiirlerinde hapis hayatının olumsuz yönlerini ve zorluklarını yansıttıkları görülmektedir. Öte yandan şairler hapiste olmanın kendilerinde oluşturduğu vatanlarından ayrı kalma, değersizlik hissi ve aile özlemi gibi unsurları da şiirlerinde ele almışlardır. Şiirlerinde hapis hayatına değinen şairlerin korku, endişe ve karamsarlık içerisinde hareket ettikleri belirtilebilir. Bu dönemde hapse dair yazılan şiirler üzerinden dönemin haphane kültürü, yer ve mekân isimleri ve şiir özelliklerini saptamak mümkündür.

Emevî döneminde şiirlerinde hapis hayatına çokça değinen su'lûk şairlerden birisi de Kattâl el-Kilâbî'dir. İşlediği suçlar ve hakkında yakalama kararı yüzünden aranan şairin yaşadığı korku, çaresizlik ve yalnızlık duygularını şiirlerine yansıttığı ifade edilebilir. Kattâl, *Dîvân*'ının birçok yerinde hapis hayatına, Mervân b. Hakem'le ilişkisine ve doğayla kurduğu irtibata değinmiştir. Buna göre şair, kabilesinden yeterli ilgiyi görememesi ve devlet tarafından aranması sebebiyle toplumdan uzak bir yaşam sürmüş ve yalnızlığını doğaya sığınarak vahşi hayvanlarla arkadaşlık kurarak gidermiştir. Kattâl gibi kabilevi bağları güçlü bir şairin kabileden dışlanması ve destek görmemesi şairde birtakım psikolojik ve ruhsal gerilimlere sebebiyet vermiştir.

Günümüze ulaşması, çokça bölge, şehir ve mekân ismi içermesi, kelime dağarcığı bakımından zengin olması, dilsel bazı öğelere yer vermesi, Arap kültür ve edebiyatını yansıması vb. hususlar nedeniyle Kattâl'ın *Dîvân*'ı büyük bir önem arz etmektedir. Ayrıca su'lûk hareketinin genel özelliklerinin bilinmesi ve dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel yönden irdelenmesi adına su'lûk şairlerin şiirleri kilit bir rol oynamaktadır. Buradan hareketle divanı bulunan şairlerin hayatlarının ve dönemin karakteristik özelliklerinin ortaya çıkarılması adına bu tarz çalışmalar sürdürülebilir.

Kaynakça | References

Abdülkâdir, el-Emîn Muhammed. *el-Kiyemî'l-ictimâ'iyye ve'l-fenniyye fi şî'ri's-sa'âlik*. Hartûm: Câmî'atü'l-Hartûm Külliyyeti'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

'Âmidî, Hasan b. Bişr. *el-Mü'telif ve'l-muhtelif*. thk. Fritz Krenkow. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1. Basım, 1991.

Artuk, Mehmet Emin - Alşahin, Mehmet Emin. "Hapis Cezalarının ve Cezaevlerinin Tarihi Gelişimi" 21/2 (2015), 145-185.

Asım, Mohammad Shakib. "Klasik Arap Şiirinde Habsiyye/Hapishane Şiirleri". *Universal Journal of Theology* 6/1 (2021), 155-181.

Aşkan, Timur. *Şenferâ ve Eseri (Dîvân'ı ve Lâmiyyetü'l-'Arab'ı)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Aycan, İrfan. "Mervân I". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/225-227. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Ayyıldız, Esat. *Büyük Murakkış'ın Hayatı, Şiirleri ve Arap Edebiyatındaki Yeri*. Ankara: Sonçağ Akademi, 1. Basım, 2022.

Ayyıldız, Esat. "Emevî Dönemi Şairi Mâlik b. er-Reyb'in Bir Suikast Girişimi Atlatması Hakkında Nazmettiği İki Kasidesinin İncelemesi". *Taras Shevchenko 7th International Conference on Social Sciences*. ed. Zekeriya Nas - Zhanuzak Alimgerey. 1-9. Ankara: IKSAD Global, 2021.

Bâbetî, Azîze Fevâl. *Mu'cemu's-Şu'arâi'l-Muhadramîn ve'l-Umeviyyîn*. Trablus-Lübnan: Curûs Pres-Dâru Sâdir, 1. Basım, 1998.

Bağdâdî, Abdülkâdir. *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübâbi Lisâni'l-'Arab*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 13 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 4. Basım, 1997.

Bardakoğlu, Ali. "Hapis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16/54-64. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Bezci, Ramazan. "Siyasi Yaklaşımın Edebiyata Yansımaları Örneği, Emevîlerde Kasidede Atlâl Olgusu". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 32 (2023), 1138-1158.

Câhîz, Ebû Osmân. *el-Hayevân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1424.

Câsim, Sehâd Nasîf. "es-Sa'âlik ve devruhum fi'l-hayâti'l-ictimâ'iyye hatte nihâyeti'l-asri'l-Emevî". *Mecelletu'l-Meleviyye* 7/19 (2020), 393-412.

Cevherî, Ebû Nasr el-. *es-Sihâh Tâcü'l-lüga ve sihâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülgafûr 'Attâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm, 4. Basım, 1987.

Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-I*. ed. Sadık Armutlu. Kayseri: Fenomen Yayıncılık, 4. Basım, 2019.

Doğan, Adem. *Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler (Cahiliye Döneminden İlk Abbasîler Dönemine Kadar)*. Bingöl: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Doğan, Adem. "Arap Edebiyatında Su'lûk Şairlerin Şiir Temaları". *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2020), 163-191.

Durmuş, İsmail. "Kattâl el-Kilâbî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/29-30. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Durmuş, İsmail. "Su'lûk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. EK-2/528-530. Ankara: TDV Yayınları, 2019.

Emin, Ahmed. *es-Sa'leke ve'l-fütüvve fi'l-İslâm*. Kahire: Müessesetü Hindâvî, 1951.

Ensârî, Ebû Zeyd. *en-Nevâdir fi'l-lüga*. thk. Muhammed Abdülkadir Ahmed. Dâru'ş-Şurûk, 1. Basım, 1981.

Ezherî, Ebû Mansûr. *Tehzîbü'l-lüga*. thk. Muhammed Ivaz Mur'ib. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İh-yai't-Türâsi'l-'Arabî, 1. Basım, 2001.

Fahrüddîn, Sâhira 'Âdil. *el-Kattâl el-Kilâbî şâ'iran*. Ürdün: Câmî'atu'n-Necâhi'l-Vataniyye Külliyyeti'l-Âdâb, Yüksek Lisans Tezi, 1995.

Ferâhidî, Halil b. Ahmed el-. *Kitâbü'l-'ayn*. thk. Mehdî Mahzûmî - İbrahim es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Mektebetü'l-Hilâl, ts.

Gazzî, Avâd Kâzım - Şuheyb, Hedîl Avde. "el-Lûgûs ve remziyyetü't-temerrüd fi şî'ri'l-Kattâl el-Kilâbî". *Mecelletu Âdâb Zikâr* 22 (2017), 345-368.

Göçemen, Yakup. "Eşkiya (su'lûk) Şair 'Urve b. el-Verd'in Sosyal Adalet ve Dayanışma Anlayışı". *NÜSHA* 51 (2020), 117-146.

Hakîm, Hasan İsa - Abbâs el-İbrâhimî, Selâm Kenâvî. "İslâm'dan Önce Arap Yarımada-sındaki Sa'âlîk Grupları -Arap Kargaları Taifesinin Örnekleri-". çev. Hakan Temir. *Siyer Araş-tırmaları Dergisi* 4 (2018), 139-158.

Hamevî, Yâkût. *Mu'cemu'l-buldân*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 2. Basım, 1995.

Han, Pınar. *Cahiliye Devri Arap Edebiyatı'nda Sa'alîk Şairlerinden Teebbeta Şerran ve Dîvânı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Hasan, İzzet. *Şî'ru'l-vukûf 'ale'l-atlâl mine'l-câhiliyye ilâ nihâyeti'l-karnî's-sâlis*. Dîmeşk, 1968.

Hasûn, Ahmed Enîs. "Kırâat fi hareketi's-sa'leke fi'l-asri'l-Emevî". *Vizâretü's-Sekâfe* 50/578 (2011), 52-80.

Hazm, Ebû Muhammed b Ali b Ahmed b Saîd ez-Zahiri İbn. *Cemheretu ensâbi'l-'Arab*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. 1 Cilt. Kahire: Dârü'l-Ma'ârif, 5. Basım, 1982.

Hıfnî, Abdulhalîm. *Şî'ru's-sa'âlîk menhecuhû ve hasâisuhû*. Mısır: Matâbiu'l-Heyeti'l-Mis-riyyeti'l-Âmme, 1987.

İbiş, Mustafa. *Atlâl*. ed. Halil İbrahim Kocabıyık. Ankara: Sonçağ Akademi, 1. Basım, 2021.

İbn Habîb, Ebû Cafer Muhammed b. Habîb. *el-Muhabber*. Haydarabad: Dâiretü'l-Ma'âri-fi'l-'Osmâniyye, 1942.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah. *eş-Şî'r ve's-Şu'arâ*. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1423.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sadır, 3. Basım, 1414.

İbn Meymûn, Muhammed b. el-Mübârek. *Münteha't-taleb min eş'âri'l-'Arab*. thk. Muhammed Nebîl Tureyfi. Beyrut: Dâru Sâdır, 1. Basım, 1999.

Mahmûd, Abdülmuttalib. *el-İbdâ ve'l-itbâ fî eş'âri füttâki'l-asri'l-Emevî*. Dımeşk: İttihâdu Kitâbi'l-'Arab, 2003.

Mehmet, Yalar. "Arap Şiiri". *İslâm Medeniyetinde Dil İlimleri Tarih ve Problemler*. ed. İsmail Güler. İstanbul: İSAM Yayınları, 1. Basım, 2015.

Mellûhî, Abdulmuîn. *Eş'âru'l-lusûs ve ahbâruhum*. Beyrut: Dâru'l-Hadâratî'l-Cedîde, 2. Basım, t.y.

Muhammed el-Bekrî, Ebu Ubeyd Abdullah. *Semtu'l-Leâlî fî Şerhi Emâli'l-Kâfî*. thk. Abdülazîz el-Meymenî. 2 Cilt. Beyrut-Lübân: Dâr'ul-Kütübî'l-İlmiyye, ts.

Müberra, Muhammed b. Yezid. *el-Kâmil fî'l-luga ve'l-edeb*. thk. Muhammed Ebu'l Fazl İbrahim. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 3. Basım, 1997.

Mürüvve, Muhammed Rızâ. *es-Sa'âlik fî'l-asri'l-Emevî ahbâruhum ve eş'âruhum*. Beyrut-Lübân: Dâr'ul-Kütüb'îl-İlmiyye, 1. Basım, 1990.

Omar, Ahmed Muhtar. *Mu'cemü'l-lügati'l-'Arabiyyeti'l-muâsıra*. 4 Cilt. 'Âlemü'l-Kutub, 2008.

Orhan, Davut. "Şenferâ'nın Hayatı ve Lâmiyyetü'l-'Arab Adlı Kasidesi". *Dergiabant* 4/8 (2016), 104-117.

Parıldı, Metin. *Cahiliye Devrinde Yağmacı Bir Şair: Urve b. el-Verd*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2022.

Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn. *el-Vâfi bi'l-vefayât*. thk. Ahmed el-Arnaût. 29 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâs, 2000.

Sümeyye, Bûhrûf. *eş-Şu'arâu's-sa'âlik min manzûr ideolocya*. Cezayir: Câmi'atu'l-'Arabî el-Muheydî, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Tameemî, Doaa Saad Kareem. *Su'luk Şair Urve b. Verd ve Şiiri*. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Temir, Hakan. "İslâm Öncesi Arap Yarımadasında Kabile Dışı Unsurlar: Sa'âlik Grupları". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 129-152.

Usta, İbrahim. "Arap Edebiyatında Eşkiya Şairler". *Turkish Studies* 9/6 (2014), 1063-1092.

Uyanık, Memet Zeki. *İslam Hukukunda Hapis Cezası ve Hapishane*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Yahyâ, Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. "en-Nez'ati'd-dirâmiyye fî ş'i'ri'l-Kattâl el-Kilâbî". *Mecelletu Külliyyeti'l-Âdâb Bi Kinâ* 40 (2013), 563-620.

Yanık, Nevzat Hafis. *Arap Şiirinde Tasvir*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2010.

Yıldırım, Kadri. "Cahiliye Dönemi Arap Edebiyatında 'Su'lûk' Şairler Hareketi". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2001), 177-209.

Yılmaz Gömbeyaz, Melek. "Cezalandırma Yöntemleri Açısından Emeviler Devletine Genel Bir Bakış". *Cezalandırma Yöntemleri Açısından Emeviler Devletine Genel Bir Bakış*. 771-778. II. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Kongresi, 2019.

Yılmaz, Metin. "Emevî Valisi Haccâc b. Yusuf'un Zindanları". *İSTEM* 25 (2015), 3-29.

Yılmaz, Metin. "İslâm Tarihinin İlk Üç Asrında Hapishanelere ve Mahkumların Durumlarına İnsan Hakları Bağlamında Genel Bir Bakış". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (2001), 539-581.

Yiğit, İsmail. "Emevîler (Siyasî Tarih)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/87-104. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

Zirikî, Hayreddin. *el-'Alâm*. 8 Cilt. Dâru'l-'İlm Li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.

Dîvânu'l-Kattâl el-Kilâbî. thk. İhsan Abbâs. Beyrut-Lübân: Dâru's-Sekâfe, 1989.